

MİLLİ SINIRLARIN OLUŞUMU SÜRECİNDE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA KAÇAKÇILIK EKONOMİSİ*

Tahir ÖĞÜT¹

Özet

Cumhuriyet dönemi Türkiye ekonomisi milli ekonomik doktrin çerçevesinde yapılandırılmaktadır. Bu yapılanma sürecinde iktisadi korumacılık ve bunu destekleyecek olan gümrük politikalarının uygulanması ise Lozan Antlaşması uyarınca hemen uygulanması mümkün olmayacaktır. Ancak 1928 senesi sonunda gümrük resimlerini arttırmak mümkün olmuşsa da, korumacılığı tehdit edecek olan kaçakçılık ekonomisinde bir patlama meydana gelmiştir. Sorun adli bir sorun olmanın da ötesinde ekonomik faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın kaçakçılık ekonomisinin merkezi olan Güneydoğu'ya 1931'de gerçekleştirdiği teftiş gezisi sorunun analizi ve politik önerileri bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler; Milli Ekonomi, Güneydoğu, Halep, Kaçakçılık, Gümrük.

SMUGGLING ECONOMY IN SOUTHEAST ANATOLIA IN THE PROCESS OF THE FORMATION OF NATIONAL BOUNDARIES

Abstract

Turkish economy in Republic era will be configured within the frame of national economic doctrine. In this configuration period, economic protectionism and the application of the custom policies have not been applied instantly according to the Treaty of Lausanne. Although it was possible to increase custom taxes at the end of 1928, there had been a boom in smuggling economy that was a threat for protectionism. The problem is due to economic factors beyond being a juridical problem. Inspection trip carried out by minister of the interior Şükrü Kaya

* 4-6 Kasım 2010'da Kilis ve Halep Üniversitelerinin birlikte organize etmiş oldukları I.Kilis Uluslararası Sınır Ticareti Kongresinde 4.11.2010'da sunmuş olduğum "Milli Sınırların Oluşum Sürecinde Güneydoğu Anadolu'da Kaçakçılık Sorunu ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Kaçakçılık Raporunun Değerlendirilmesi" isimli tebliğimin genişletilmiş halidir

¹Yrd.Doç.Dr.Tahir ÖĞÜT Harran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı,Tahirogut27@hotmail.com.

in 1931 in Southeast Anatolia, which was the centre of smuggling economy, presents importance in terms of the recognition of the problem and political proposals.

Keywords; *National Economy, Southeast Anatolia, Aleppo, Smuggling, Custom.*

Giriş

Sınır bölgesi olan Güneydoğu Anadolu’da kaçakçılık ekonomisinin özel bir yeri bulunmaktadır. Bu yasa dışı ticaret I.Dünya Savaşı sonrasında şekillenen siyasi sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Kaçakçılık ekonomisinin ortaya çıkışı ve bu sürece etki eden faktörlerin tarihi bir perspektifte değerlendirilmesi sorunun ana hatlarının belirlenmesine katkıda bulunacaktır. Belirtilen amaç çerçevesinde Güneydoğu Anadolu kaçaklılık ekonomisinin değerlendirilmesinde Cumhuriyet Arşivindeki veriler, kamunun soruna bakışını yansıtmaya bakımından da önem arz edecektir.

1.Milli Sınırların Oluşumu Sürecinde Türkiye’nin Dış Ticareti

İmparatorluk döneminden, Cumhuriyet’e geçiş geleneksel Osmanlı iktisat politikalarından bir kopuşun yaşandığı ve yeni bir iktisat politikası anlayışının ortaya çıktığı aşamayı temsil etmektedir². Bu durumun somutlaştırılmasında İzmir İktisat Kongresi ile korumacılığın merkezde olduğu bir milli iktisat doktrini ön plana çıkmış olsa da, bu anlayışı uygulamaya geçirebilmek hemen mümkün olmamıştır. Çünkü Lozan görüşmelerinde milli iktisat politikalarının uygulanmasına imkân tanyacak olan kapitülasyonların ilgası mümkün olabilmişse de, gümrük vergilerinin beş seneye (1929’a kadar) kadar arttırılmaması ön koşula bağlanmıştır³.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında dış ticaretin yapıldığı ülkeler, Osmanlı döneminde de olduğu gibi yeni dönemde de ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleridir. Bu ülkeler Fransa, İngiltere, Almanya ve Amerika olup, her biri ile birbirlerine yakın oranlarda yani % 15’ler seviyesinde ticaret hacmi ile dış ticaret sürdürülmüştür.⁴

İthalata konu olan mallar başlıca pamuklu, yünlü, ipekli ve keten mamullerde yoğunlaşmış olup bunların oranı 1926 senesi itibarı ile %44,2’dir. Bu mal gurubunu %8,6 ile çay, kahve ve kakao oluşturmaktadır. Petrol ve madeni yağlar ithalatı ise %4,4’dür⁵. 1930 senesine gelindiğinde ithalatta pamuklu mamuller yine ağırlıklı bir paya sahip olup %23,5’de iken, metal ürünleri ithalatı bu dönemde artarak %11,8 olmuştur⁶. Türkiye’nin ihracatı ise üzüm, tütün, incir ve tahıllın

² İzmir İktisat Kongresin(1923) açılış konuşmasında Atatürk ; “Milletimiz artık mazisinden değil istikbalinden sorumludur”, Affet İnan, **İzmir İktisat Kongresi**, TTK, Ankara, 1989, s.13.

³ Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.. Baskı, İstanbul ,2009, s.45.

⁴ Çağlar Keyder, **Dünya Ekonomisinde Türkiye(1923-1929)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1993, s.101.

⁵ Geleneksel olarak dış ticaretin gerçekleştirildiği bu ülkelere İtalya’da eklenmiş olup bu durumun en önemli sebebi ise Triesta limanının İstanbul’a olan yakınlığıdır Keyder, **a.g.k.**, Dünya..., s.96.

⁶ Keyder, **a.g.k.**, Dünya..., s.25.

merkezde olduğu tarım ürünleri bileşimine sahiptir. Dış ticarete Avrupa ile ilişkilerin yoğunluğunu korumasına karşın Ortadoğu ile gerçekleşen ticaret ise oldukça sınırlı seviyelerdedir. Ortadoğu ülkelerine ihracatı gerçekleştirilen başlıca ürün canlı hayvan olup, bu ticaret Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi şehirleri üzerinden gerçekleşmektedir⁷.

Dış ticaretin gerçekleştirilmesinde gümrük rejimi gibi döviz kuru politikası da önemli faktörlerdendir. Bu dönemde kambiyo rejimini düzenleyebilecek olan bir milli bankacılık sistemi tesis edilemediği gibi, henüz bir Merkez Bankası bile bulunmamaktadır. 1930 öncesinde mevcut finansal enstrümanların sınırlılığından dolayı, zorunlu olarak serbest kur rejimi uygulanmıştır. Serbest kur rejiminin uygulandığı bu dönemde dış ticareten kaynaklanan açıklar ancak altın çıkışlarıyla karşılanmıştır⁸.

Türkiye’de milli iktisadi doktrinin uygulamaya geçebilmesi için öncelikle gümrük mevzuatının yerel girişimciliği koruyacak şekilde düzenlenmesi gerekli ise de, Lozan Antlaşması gereği bu alandaki düzenlemelerin yapılabilmesi için 1929 senesinin sonunu beklemek gerekmektedir. Türkiye’de 1929 senesi sonrasında gümrük hadlerinin artırılması, benimsenen iktisadi doktrin çerçevesinde dahili ve harici çevrelerce beklenen bir sonuçtur. Hükümet milli ekonominin şekillenmesinde, sadece koruyucu gümrüklerle yetinmenin ötesinde bütçede gelirlerin artırılması amacını da taşımıştır⁹.

1.1. Dış Ticaret ve Güneydoğu’nun Geleneksel Konumu

Dünya ticaret tarihinde “Doğu Ticareti” kavramı önemli bir yere sahip olup, bu kavramın ifade ettiği yer Yakınoğu’dur. Doğu ticareti, medeniyetin başladığı havzalar olan Doğu Akdeniz, Nil ve Fırat vadileri üzerinden Asya ve Avrupa’ya birleştiren kadim ticarettir¹⁰. Doğu ticaretinin önemli merkezlerinden olan Halep, Doğu ile Batı arasındaki emtia akışında önemli kavşaklardan olmakla birlikte yakın çevresinde olan Güneydoğu Anadolu’da bu bölgenin hinterlandı konumunda yer almıştır. Bu karşılıklı etkileşimin sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun 17. ve 18. yüzyıllarda şehirleşme bakımından en yoğun bölgeleri Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu şehirleri olmuştur. Halep 19.yüzyılın sonunda bile Avrupa ve ağırlıklı olarak Mısır ile ticaretini sürdürebilmiştir. Bu süreçte günümüz Güneydoğu Anadolu şehirleri üzerinden İskenderun iskelesine gelen kervanlarla dünya ekonomisindeki ilişkisini devam ettirebilmiştir¹¹.

⁸ Dış ticaretin sürekli açık vermesinden dolayı Türk lirası 1923-30 arası toplam %15 değer kaybına uğramıştır. Dönemin koşullarında bu durum açık bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirilmiştir. Keyder, **a.g.k.**, Dünya..., s.96.

⁹ Bütçe gelirlerinin artırılmasında İnhisara konu olan malların vergilendirilmesine önem verilecektir. Bunların başlıcaları kibrit, şeker, gazyağı, alkol ve alkollü içeceklerdir Yahya S.Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.baskı, İstanbul, 2002, ss.163-165.

¹⁰ Turhan Atan, **Türk Gümrük Tarihi**, TTK, Ankara, 1990, s.5.

¹¹ Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme(1820- 1913)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ikinci Baskı, Ankara, 1983, s. 119.

Osmanlı ekonomisinin temel imalatlarından olan dokumacılık 19.yüzyıl ilk çeyreğinden itibaren hızla gerilerken bu sürece Halep ve hinterlandında olan Antep, Urfa ve Diyarbakır direnebilmıştır. Bu durum bölgenin çok iyi olmayan ulaşım alt yapısından dolayı Avrupa rekabetinden korunabilmesi ve imalatçı olan şehirli nüfusun kırsal ile olan iktisadi bağımlı bir şekilde sürdürülebilmeleri ile açıklanmaktadır¹².

Bölgede önemli bir iktisadi merkez olan Halep ve yakın çevresi, imalat ve ticaret dışında da ihtisaslaşmış bir tarımsal üretim kültürüne de her zaman sahip olabilmıştır. Bölgede tarımın ihtisaslaşmasının başlıca göstergeleri ise buranın ve yakın çevresinde şehirlerde bulunan bağların ve zeytinliklerinin varlığıdır¹³. Tarımsal ihtisaslaşma bölgeler arası ürünlerin karşılıklı ticaretini ve bu ilişkilerin sürdürülmesine imkân tanımaktadır. Mesela 19. yüzyılda Bölge ekonomisinde karşılıklı bağımlılığın önemli bir dinamik unsur oluşturmaya karşın ulaşım alt yapısının yetersizliği ve asayiş sorunları da bölgesel ekonomik dinamizmin sınırlılığına sebep olmuştur. İmparatorluğun Dünya ekonomisi ile bütünleşmesinde en talihsiz bölgelerden olan Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu, aslında imparatorluğun diğer yerlerinden önce ulaşım altyapısına kavuşabilme olanağını bulmuştur. İngiltere'nin Hindistan sömürge yönetiminin de önemli bir yeri olan East India Company şirketinin direktörlerinden Colonal Chesney Birecik- Basra arasında işletilmek üzere vapur işletmesi imtiyazını almış ve şirket faaliyetlerine 1832'de başlamıştır. Ancak şirketin faaliyete geçtiği dönemde patlak veren Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa isyanı sürecinde şirket faaliyetleri durdurulmuştur. Bu durumun sebebi Mehmed Ali Paşa'nın Ortadoğu'da İngiliz varlığına olan muhalefettir. Şirket faaliyetlerinin kesilmesine rağmen, isyanın İngiltere başta olmak üzere Avrupa devletleri desteği ile bastırılmasına rağmen verilen imtiyaz yenilenmemiştir. Çünkü Osmanlı devletinin bölgedeki ulaşım stratejisi de isyan sonrasında değişmiştir. Ancak 19. yüzyıl sonunda İngiliz Liench Kumpanyası Bağdat ve Basra arasında nehir taşımacılığı imtiyazını almışsa da, şirket vapurlarının daha Kuzeye gelmesine izin verilmemiştir. Zaman zaman şirket vapurları Birecik'e kadar gelseler de hemen ihtar edilerek asli güzergâhlarına çekilmişlerdir¹⁴.

Ulaşım alt yapısının iyileştirilmesine katkıda bulunabilecek olan demiryolunun bölgeye gelişi, ancak 20. yüzyılın başında Birecik- Halep-Hama-Humus ve Şam hattının Fransa tarafından inşası ve hattın Hicaz demiryoluna 1911'de bağlanması ile mümkün olabilmıştır¹⁵. Ancak demiryolunun henüz bölgeye geldiği dönemin, Osmanlı Devletini dağılmaya kadar götürecek olan siyasal krizler ve savaşlar dönemine tesadüf etmesi, alt yapı projelerinin muhtemel olumlu neticelerinin görülmesini de engellemiş olmalıdır.

¹² Pamuk, **a.g.k.** Osmanlı..., s. 130.

¹³ W. Heyd, **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, Çev; Enver Ziya Karal, TTK, Ankara, 2000., s. 192-193.

¹⁴ Ayrıntılı Bilgi İçin, Tahir Öğüt, "18-19.yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.134, ,ss.-309-320, (Yayınlanmamış Doktora Tezi),

¹⁵ Ufuk Gülsoy, **Hicaz Demiryolu**, Eren Yayınları, İstanbul, 1994, s.28.

19.yüzyılda Bölgenin uluslararası ekonomiye eklenmesi bir yana, geleneksel olarak ticari ilişkiler içinde olduğu yerlerle bile ilişkileri de oldukça sınırlı kalmıştır. Çünkü bu yüzyıl boyunca Suriye ve Irak menşei olan Aneze, Şammar, Tay ve Mevali gibi aşiretlerin Güneydoğu Anadolu şehirlerinde kitlesel olarak gerçekleştirdikleri yağma hareketleri süreklilik kazanmıştır. Yağmacılık hareketlerinin hemen her yıl tekrarlanması üzerine Birecik, Mardin ve Diyarbakir ekseninde yaklaşık olarak 600 köy tamamen iskândan arınmıştır¹⁶.

2.Milli Sınırın Oluşumu ve Yeni Olgular; Sınır İhlalleri ve Kaçakçılık

Suriye Türkiye sınırı 1921 yılında Londra’da Ankara hükümeti adına Bekir Sami Beyin Fransa ile anlaşması ile şekillenmeye başlamıştır¹⁷. Ancak sınırın şekillenmesi uzun bir süreç olacak olup, yeni sorunları da beraberinde getirecektir. Sınır sorunlarının giderilmesi için 30.05.1926’da Türkiye- Suriye Fransa yönetimi ile Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalanarak uygulamaya girmiştir. Aynı anlaşmanın devamında 29.6.1929’da hudut sorunlarını her yıl sürekli ve düzenli görüşmek için “Daimi Hudut Komisyonu” kurulmuştur. Hudut Komisyon toplantıları zaman zaman bazı senelerde aksamalar olsa da 1960’a kadar sürdürülebilmıştır¹⁸. Ancak Komisyon toplantıları 1960-65 arasında Suriye tarafının toplantılara katılmaması üzerine tamamen durmuştur. Toplantıların tekrar başlaması hususunda Türk Dışişleri pek de istekli bir tavır ortaya koymamıştır. Karşılaşılın bu kriz, 1960’dan beri Hudut Komisyonu çalışmaları sonucunda alınan kararların uygulanmasında Suriye tarafının göstermiş olduğu isteksiz tavrıdan kaynaklanmıştır¹⁹.

2.1. Milli Sınırların Oluşumu Öncesi Bölgede Kaçakçılık Olgusu

Milli sınırların oluşumu öncesinde Halep ve yakın çevresinde kaçakçılık faaliyetleri, bu bölgenin sınır bölgesi olmamasından dolayı Akdeniz sahillerinden yapılmaktaydı. Akdeniz sahillerindeki kaçakçılık faaliyetlerinin öne çıktığı başlıca yerler ise Yafa, Beyrut ve İskenderun sahilleridir²⁰. Beyrut’taki kaçakçılık faaliyetleri yoğun olarak Yunan gemilerince yapılmaktaydı. Yunan gemilerinin kaçakçılık faaliyetleri karşılıklı mal akımına dayanmakta olup, Osmanlı topraklarına

¹⁶Tahir Ögüt, “18-19.yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı”, s.134.

¹⁷ Her ne kadar 1920 tarihli Ankara Anlaşması mevcut olsa bile bu Anlaşma ile ancak sınır teşkilinde “de facto” durum oluşmuş, “de jure” aşamasına gelinebilmiştir. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt I, TTK, Ankara, 1989, s.48.

¹⁸ BCA(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), **39/235/14**, sene; 1965.

¹⁹“Esasen, muhtemel bulunmamakla beraber, Daimi Hudut Komisyonun toplanması halinde dahi bu toplantıdan kaçığın önlenmesi konusunda büyük faide beklememek gerekmektedir. Şimdiye kadar edinilen tecrübeler Suriye tarafının bu konularda mümasil arzu ve hassasiyeti tatbikatta göstermediği merkezindedir. Umumiyet itibarıyla Suriye’deki rejimin istikrarsız durum ve zaafı başlıca sebepler cümlesindedir.” İmza; Dışişleri bakan Yrd. Ali Binkaya, BCA, **a.g.b.**

²⁰ BOA(Başbakanlık Osmanlı Arşivi), **HR.HMŞ.İŞO, 79/ 16**, h.1330/ m.1912

silah getirilmesi karşılığında tahıl, tönbeki, tütün ve baklagillerin götürülmesine dayanmaktaydı²¹.

Tütün kaçakçılığı bu mala Avrupa'da olan yüksek talepten kaynaklanmakta iken zahire kaçakçılığı da Osmanlı devletinde zahire fiyatlarına uygulanan narhtan kaynaklanmaktaydı²². Kamu tarafından zahire dolaşımının kontrolü ile öncelikle mahalli ihtiyaçların karşılanması ve sonrasında da askeri birlik işlerinin karşılanması hedeflenmekteydi. Ancak vilayetlerce askeri birliklere mahalli zahire fazlalarının zamanında ulaştırılmadığı zamanlarda da kaçakçılık faaliyetlerini kolaylaştırıcı sonuçlar doğurabilmekteydi. Zahire dağıtım organizasyonu olan "tevzii" işleminde Halep vilayetinin ilgili organizasyondaki konumu daha da önem arz edebilmekteydi. Zira Doğu Akdeniz limanlarına ipek kozası alımı gibi zahiri gerekçelerle gelen Fransız gemileri resmi beyanlarına aykırı olarak kaçak zahire alınımına da yönelmekteydiler²³. Zahire kaçakçılığı ile mücadele için bu malın her türlü dolaşımı sıkı kontrol altına alınarak serbest dolaşımı oldukça sınırlandırılmıştı. Mesela Halep'te 1908'de zahire kıtlığı meydana gelmiş ve vilayet Dâhiliye Nezaretinden gümrük resminden muafiyet talep etmişse de, ilgili talep başlıca iki sebebe dayandırılarak ret edilmiştir. Gerekçelerden ilki gümrük resminden muafiyetin kabulü halinde bu durumun benzer durumlara emsal teşkil etmesi ve bütçe hedeflerinde sapmalara sebebiyet verebilmesi ihtimalidir. İkinci gerekçe ise gümrük muafiyeti uygulaması halinde vilayetler arasındaki zahire ticaretinin kontrol edilemez bir hale gelmesi endişesidir²⁴.

Zahire üretimi ve ticaretinde öncelikle iç talebin karşılanması ve buna uygun olarak üretimde de istikrarlı süreklilik hedeflenmiştir. Kıtık senelerinde ithal edilecek olan zahire ve buğdayda genelde vilayet meclislerince gelen gümrük resmi

²¹ BOA, **DH. MKT 1289/ 96631**, m.1316/h.1899

²² "Halep'te zahire tarh ve vaz'ı köylere münzarar ve kaydı az ve itayı vazı ihracat iken namuslu zirai ve tüccarın zararına kaçakçılığı ve su'î istimilatı intaç ederek bu takdirat el yevm bazı mahallerde kilesi yirmi guruştan fazlaya satılmadığı halde diğer mahallerde bunun sekiz on misli bir fiyat ile bile tedarik mümkün olarak beri ziyat husulu sebep olduğunu ve mübayaat ile zahiresi çok olan mahallerde biraz gaile görse bile tevazini hasıl olarak israfata ve diğer taraflarda açlık yüzünden ihzar abata mahalle kalmamak mamul bulunduğu cihetle asakire muktezi erzak ve zehair ihale tedarik ettirilmemek üzere erzak ve zehair mübayaatı tamamen serbest bırakılması el yevm mevcut izaleye medar olduğu ve kevaidi iktizaya muvafık olduğu misüllü mülahat ettirilmekte olduğunun umuma nizama bu bab da mahzuru mansur ise şerian", BOA, **DH.İ.U.M 98-2/ 1-51**, h. 1334/ m.1915.

²³ "Beyrut ve Halep vilayetine; Fransız vapurlarının İpek kozası almak bahanesi ile Hayfa ve Suveydiye limanlarından külliye miktarında zahire aldıkları ve nohut nevaidden dahî 5000 çuval aldıkları haber alındığına mukabil ancak mahalli ihtiyaçtan fazla zahire olduğu takdirde de iradeyi askeriye için alınması sureti katide ise de ilzam görüldüğünden bahisle kaçakçılığı hububat mezkurenin Harbiye nezaretinin de ihmali olduğu bildirilmiş ve keyfiyet Halep vilayetine de yazılmıştır." BOA, **DH.ŞFR.46/79**,h.1332/m.1914.

²⁴ "Dahiliye nezareti muhaberati umumiye dairesi; gelecek zahireler gümrük resminden muaf tutulması hem tedenni fiyatı badi hem de mülhakanın bazı caniplerde henüz---mevsimi ziraanın ademi mervedi hesabıyla hariçten---henüz zuhur etmeyen ziraanın daha ziyade tevzii ziraatine ne gibi kavaidi bahisle resmi mezkurun muvakkat bir zaman için affına müsaade itası lüzumu olunmasına ve mezkur tahrirati leffen hubbu devletlerine liyakatıyla nazar olunacak." BOA, **DH. MUİ, 2-5/ 14**,h.1328/ m.1911

indirim talepleri dikkate alınmayabilmektedir. Çünkü zahire ve buğday ithallerinde uygulanacak olan gümrük resmi indirimleri fiyatlarda düşüşe sebep olmakla birlikte, oluşacak olan düşük fiyatlardan dolayı çiftçilerin gelecek yıllara yönelik ekim kararlarını olumsuz olarak etkilenebilmektedir. Mesela, Beyrut ve İskenderun limanlarına İngiliz tüccarının getireceği un için yapılacak olan resim indirimi talebi, buğday ve un da fiyat indirimine de sebep olup çiftçilerin gelecek yıla yönelik hububat ekim kararını olumsuz etkileyeceği gerekçesi ile kabul edilmemiştir²⁵.

Zahire ticaretindeki müdahalecilikten başka güvenlik başta olmak üzere bazı sebeplerle de zahire dolaşımı sınırlı kalabilmekteydi. Halep 1908 senesi zahire kıtlığında, vilayetin kuzeyindeki kazaları olan Ayıntab ve Urfa'da kıtlık sorunu olmamasına rağmen, vilayet merkezine zahire sevki gerçekleşmemiştir. İlgili senede Urfa'ya zahire yağmalamak için gelen Suriye menşeli Aneze aşiretinin sebep olduğu asayişsizlik ise bu durumun başlıca sebebidir²⁶.

Bölgede zahire ticaretinde taşıma avantajlarından dolayı Fırat havzası önemli bir konumda bulunmuştur. Bölgedeki zahire ticaretinin kontrol altında tutulması ve kaçakçılık faaliyetlerini engellemek amacıyla Fırat'ta taşımacılık yapan tekneler ruhsata bağlanmıştır. Mesela Bağdat vilayetinin zahiresini temin için vilayetin tekneleri bulunmakta ve bunlar Der Zor kazasına kadar gelip zahire alımı ve naklini gerçekleştirmekteydiler. Ruhsatsız zahire nakli yapan teknelerin varlığı zahire tevzii ile ticaretinde dengesizliklere sebep olacağı ve kaçakçılık için elverişli bir ortam oluşturabileceği endişesi ile bunların faaliyetlerine izin verilmemesi zaman zaman valiliklerden talep edilmiştir²⁷.

Halep vilayeti kaçakçılık faaliyetlerinde tütünün özel bir yeri bulunmaktaydı. Çünkü Halep vilayeti tütün tarımının yapıldığı bir vilayet olduğu gibi ticaretinde de önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu durumundan dolayı Halep vilayeti Dahiliye Nezaretince tütün kaçakçılığında öncelikli yerlerden biri olarak değerlendirilebilmiştir. Tütün ekim ve ticareti reji idaresinin tekelinde olmasına rağmen vilayetin bazı yerlerinde mesela Birecik kazasında bu iş yasa dışı bir sektör haline gelecek ölçülere varabilmekteydi²⁸. Halep'teki kaçakçılık faaliyetlerini yaygınlığından dolayı Reji idaresinin 1911'de gelir kaybı %25 olarak gerçekleştirmiştir²⁹.

²⁵ BOA, DH. MUİ, 2-5/ 14, h.1328/ m.1911.

²⁶ a.g.b.

²⁷ BOA, DH. MKT, 2894/ 33, h.1327/ m.1910.

²⁸ “Reji nizamnamesine muhalif olarak ettikleri tütünün nispeti olunduğu sırada Birecik kazası ahalisinden bazı ziraat memuriyeti mahallinin ihzaratı vilayet de hükmü nizam icra edilmekteyse de camii şerif mahallesindeki bir hanede kaçak tütün tahrisi derecesinde olmasından Reji muamelatına muhalefeten”. BOA, Y.PRK.AZJ 46/3, h. 1320/ m.1903.

²⁹“Halep Vilayeti tütün kaçakçılığının tevzii olunmasından dolayı reji dairesinin yüzde yirmi üç nispetinde tahdis etmekte bulunduğu bahisle reji müdürü umumi komiserlik den götürülüp maliye nezareti celilesi bil tezkire tevzii edilen tezkiresi sureti ile vilayete kılınan şayanı dikkat olan, kaçakçılık men'i zımında tedabir buyrulur”. BOA, DH.MUİ. 128/ 18, h.1328/ m.1911

Tütün kaçakçılığı ile mücadelede Reji idaresi kendi kolluk birimini kurmuştur. Reji Kolluk birimi ruhsatsız tütün ekimi ve ticareti ile mücadelede etmekte olup³⁰, doğrudan kamuya ait bir kolluk birimi olmamasının verdiği sorunlarla da karşı karşıya idi. Reji kolcularının görevlerini ifa ederken aşırı güç kullanmaları halinde Halep'te her an için toplumsal kalkışma meydana gelebilmekteydi. Mesela 1893'de gerçekleşen bir tütün kaçakçılığında Halep vilayetinde kolcular ve kaçakçılar arasında çatışma çıkmış ve neticesinde kaza ile bir çocuk ölmüştür. Bu olayın sonucunda Halep halkı Reji idaresini basmış, kolcular başta olmak üzere tüm idarenin personelini darp edip evrakları da tamamen tahrip etmişlerdir³¹. Toplumsal tepkilere sebep olsa da bu gibi olaylar nedeniyle kolcular silahlı olarak dolaşmaktaydılar. Ayrıca, tütün kaçakçılığı silahlı gruplar tarafından da yapılabilmekteydi. Mesela 1898'de Halep yakınlarında dokuz kişiden oluşan tamamı silahlı olan kaçakçılarla ve Reji kolcuları arasında silahlı çatışma meydana gelmiş, bir kolcu da çatışmada öldürülmüştür³².

Kaçakçılıkla mücadele için vilayetlerden savaş yılı olan 1915 senesinde ihracata ve ithalata konu olan malları liste halinde hazırlanarak Sadarete takdimi istenmiştir. Liste talebi ilkin Bursa vilayeti tarafından yerine getirilmiş ve bu model üzerinden ülke genelinde mal fiyatlarında birliğin sağlanması da arzulanmıştır. Zira mal fiyatlarındaki bölgesel farklılıklar ülke genelinde mal hareketliliğini arttırabilmekte bu durum ise kaçakçılara önemli avantajlar sağlamaktaydı³³.

³⁰“Reji müdürü tütünlerince hala kıyam ettikten bahis ile Ayıntab'dan dört imza ile 25 Haziran'da çekilen telgrafın celb ve mutalaasıyla ile zira'i usul ve nizamı dairesinde teslatı mümkünse de Reji idaresince tütün ziraatinden alınacak ruhsat için Ayıntab reji müdüründen müddeti muayyenesinin icap ettiği. Ancak mevzu bahis arazilerde mezruu duhanlara ruhsatı celile müracaatlarında seneyi sabıkadan tütün bulunduğu beyan ve ihalesi ruhsat verilmediğinden seneyi haliyede ise mahsulat sairemiz afete uğradığından ruhsatlarımız tekmlen müdürüyet tarafından talim(kala) için teyfik olunmadığından artık vakit kalmadığından hususan alınmağa ruhsatı fermanım...”. BOA, **BEO 434/ 32514**, h. 1312/ m.1895

³¹ BOA, **BEO 238/17797**, h.1310/ m.1893.

³²“Halep vilayeti celilesine; Geçen kanununu evvelinin 28. gecesini Halep Reji kolcuları dokuz neferi müsallah kaçakçıları tarafından kolcu Selim'i vefat etmiş olunmasından dolayı şimdiye kadar hükümet mahalliyeye altı nefer tevkif ve hapis edilmesine dair beyanı malumatı mazbata reji idare'i umumasının komiserlik vasıtasıyla gönderilen tezkire maliye nezareti aliyesinin 16 Şubat 1315 tarihli ve beyan etmiş üç numaralı tezkiresiyle tevzi kılınmasıyla tevzi hususuna tezkiresi sureti leffen kılınmıştır. ol bab da bu beyan ki malumatı mahalliyenin esasına derkar bulunmak babında.” BOA, **DH.MKT. 2324/94**, h.1317/m.1900.

³³“Hüdavendigâr vilayeti mektubi kalemi; Hariçten celbi mecbur olduğumuz eşya listesi hülâsa; gaz, şeker, ecza'yı tıbbiye, kösele, ve sair deriler, her nev'i manifatura, demir. Vilayetten ihracat olunabilecek eşya listesi; her nev'i hububat, bağ ve zeytin mamulâtı, çırağ, sabun, zeytin tanesi, pekmez, bal, at, koyun, keçi sığırdır fiyatlarında vesait nakliye be istihsalıye ki farkları hasule hariçten gelen levazım İstanbul'da sabit bir hal konacak fiyatlar nazırı defterdarlık kabulü caiz görülüp himayet derecesinde kabulü cihete gidilerek bu suretle bütün memleket için umumu tarh vaz'ı edilmek ve mahsulu cedidin evrakından evvela alakalı mahaller ile bil muhabere tarhdan vazı ve ilanında sür'at götürülmeğe hizmet eder. Latifen tasvip buyrulur ise hariçten muharrer levazım ve eşyanın tayin ve kabul buyrulacak İstanbul'daki satış fiyatlarının esası akidesine mezkur pusulada arz kılınan vilayet

Halep ve yakın çevresindeki kaçakçılıkla mücadele Osmanlı devleti tarafından oldukça zor koşullarda yapılmaktaydı. Çünkü kaçakçılık faaliyetleriyle mücadele ilgili ülkelerin desteği alınmamaksızın tek taraflı olarak yürütülmekteydi. Yunanlı kaçakçıların yoğunluğundan dolayı Yunan hükümetine zaman zaman bu kaçakçıların kimlikleri Osmanlı tarafınca bildirildiği halde, genel olarak bunlara karşı hiç bir takibat yapılmamaktaydı³⁴. Kaçakçılıkla mücadeleyi tek taraflı olarak yürütmekte olan Osmanlı Devleti bazen bölgedeki konsoloslukların müdahalelerine de maruz kalabilmekteydi. Mesela 1912’de Hacı Davut isimli bir vapurda kaçak mal ihbarının değerlendirilmesi aşamasında, Amerikan konsolosluğu kaptanın sığınma talebini kabul ederek Osmanlı kolluk kuvvetlerinin operasyonunu engelleyebilmiştir³⁵.

Kısaca milli sınırların oluşum sürecinde bölgedeki kaçakçılık kavramından anlaşılın, Akdeniz’de silah karşılığında gerçekleşen zahire ve tütün kaçakçılığıdır. Bu kavramın tamamlayıcısı olan diğer bir unsurda Reji idaresi nizamına aykırı olarak gerçekleşen tütün ekimi ve ticaretiydi.

2.2. Milli Sınırların Oluşumu Sonrasında Kaçakçılık Ekonomisi

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, geleneksel olarak iktisadi bir bütünlük içindeki Suriye ile Doğu- Güneydoğu Anadolu bölgeleri bir ayrışma sürecine maruz kalmışlardı. Ancak, bu yeni sürecin kabul edilmesi her iki taraf için de oldukça zor olmuştur. Bu yeni süreçte kadimden gelen doğal ticaret başka bir formatta yani kaçakçılık ekonomisine dönüşmüştür³⁶. Mesela Gaziantep(Gaziantep) vilayeti tarafından 1923’de kaçakçılık ve sınır ihlalleri hakkında hazırlanan raporda, iki

mahsulunun fiyatları derhal takdir ile ilan edilmek üzere keyfiyetin emir ve esasını takdimi tekiyat ilamı akdem ol bab da emir ve fermanı hazret.”BOA, **DH.İ.UM.98-1/ 1/28**, h.1334/m.1915.

³⁴Yunanlı kaçakçılar sürekli olarak sekiz- dokuz gemi ile bu işleri yapmaktaydılar. Kaçakçılar kolluk kuvvetleri ile karşılaştıklarında ise silahlı çatışmaya girmekten bile kaçınmamaktaydı. İlgili kişilerin kimlikleri de belirlenip Yunan hükümetine bildirilmiş, ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır. BOA, **DH. MKT 1289/ 96631**, sene; h.1316/m1899.

³⁵“Beyrut’da Hacı Davud Vapuru kaptanının kaçakçılık eylediğine şüphe eylediğinden tahriyasına dair rüsumat müdüriyeti umumiyesinin tezkiresi)Yafa ile Beyrut limanları arasında Hacı Davut isimli vapurla kaçakçılık yapan kaptanın, Beyrut limanında eşyayı memnu olduğu haber alınmış, kapıdan tahriyata muvafakat göstermemiş ve mütehaddis ihtilaf sebebiyle mahalli Amerika konsolosluğunca tahriyanın ali el usul konsoloshaneyeye itaayı malumat ile evradı memur ağzıyla ifa eylediğinden bahisle itirazı şikayet olunmuş ve mezkur kapudanın beynindeki kayık da tebaasını gösterecek bandıra bulunmamasını mezkurede konsoloshanece mamur azamını mucibi bir hal görülemeyeceği cevabı verilmiş ise buna karşıda kapudanın Beyrut Amerikan Konsolosluğuna sığınması.”BOA, **HR.HMS.İŞO, 79/ 16**, h.1330/m.1912

³⁶ Dâhiliye Vekâletinin 1930 tarihli tebliğinde Kaçakçılık faaliyetlerinin başlangıçtan beri Güneydoğu Anadolu ve Suriye sınırında yoğunlaştığı belirtilmektedir. Kaçakçılık faaliyetlerinde Suriye’nin farklı konumunu vurgulamak için Hakkari’nin de Güneydoğu Anadolu’da olmasına karşın 1930 senesi vilayetler suç cerahiminde hiçbir kaçakçılık olayının intikal ettirilmediği vurgulanmaktadır. BCA, 180/ 243/ 1, 1930.

taraftaki aşiretlerin yeni sürece bir türlü intibak edemediklerinin üzerinde durulmaktadır³⁷.

Yeni süreçte sınır ihlalleri değerlendirilirken, her iki taraf bakımından da bir hukuki prensipler temelinde anlaşmaktan ziyade bir şekilde ülkelerinin alı çıkarlarını sağlamak düşüncesi öne çıkarılmıştır. Örneğin Türkiye kendi sınırları dâhilinde olan aşiretlerin sınır ihlallerine daha müsamahakâr bakmaktadır. Çünkü Türkiye aşiretleri geleneksel olarak Suriye şehirlerinin tahıl ve canlı hayvan temininde önemli bir konuma sahiplerdi³⁸. Bu aşiretler kaçak olarak sattıkları tahıl ve canlı hayvan bedellerinin karşılığını Suriye tüccarından da altın olarak tahsil etmekteydiler. Çünkü tarafların milli paralara karşı güvenleri olmadığı gibi, bir şekilde kambiyo türünden kabul edebilecekleri ödemeleri de Türkiye’de milli paraya dönüştürebilecekleri bir serbest para piyasası koşulları da bulunmuyordu³⁹. Türkiye’nin bu dönemde dış ticaret açıklarını karşılamada oluşan farkı altın ile ödemesi de gerçekleşen hayvan ve tahıl kaçakçılığına müsamahakâr bakılması sonucunu doğurmalıdır.

Başlangıçta kaçakçılık ve sınır ihlallerinde aşiretlerin hareketlilikleri öne çıkarılsa da kısa bir zamanda bu sorun daha geniş toplumsal katmanları da içine almaya başlamıştır. Çünkü sınırlar değişmesine rağmen bölgenin iktisadi merkezi hâlâ Halep’te ve bundan dolayı da bölgedeki mal akışı karşılıklı olarak devam ediyordu. Sınır ötesinde arazisi olan vatandaşların zaman zaman hareketlilikleri de bu süreci destekliyordu. Yeni oluşan sınırlara göre kaçakçılık faaliyetlerinin Türkiye’deki merkezi Kilis, Suriye’deki merkezi ise Halep’ti⁴⁰. Sınır ötesi arazi varlıkları ve statüleri esaslı sorunlardan olup mahiyeti de oldukça geniştir. Başlangıçta sadece Kilis halkından Suriye’de arazi olanların sayısı 5000 kişi civarındaydı. Bu durumda hem bölgedeki toprakların hem de piyasanın bölünmesi sonucunu doğurması da kaçınılmazdı. Kilis halkı hayvansal ürünleri başta olmak

³⁷ Raporda aşiret sınır ihlallerinde Suriye sınırını aşanlardan ziyade Türkiye sınırını ihlal edenler sorun olarak görülmektedir. Türkiye aşiretleri sadece alışkanlıkları üzerine sınır civarında dolaşmakta kimselere de zarar vermemektedirler. Halbuki Suriye aşiretleri ve özellikle Beni-Acel aşiretinin sınır ihlalleri tamamen çapulculuk gayesi taşımaktadır. Halbuki Türkiye aşiretleri sıklıkla sınır ihlalleri yapsalar da bunların kimseye zarar vermedikleri belirtilmiştir. BCA, **262/ 764/ 15**, sene; 1923.

³⁸ Mesela Malatya ve Adıyaman bölgesi aşiretleri, başta Rişvanlı aşireti olmak üzere Halep şehrinin canlı hayvan ihtiyacını karşılamaktadır. Bkz, Faruk Söylemez, Osmanlı Aşiret Yapısı- Rişvanlı Aşireti Örneği; Kitapevi yayınları, İstanbul, s., Ayrıca; Fırat nehrinin Doğusundaki aşiretler de Şam şehrinin canlı hayvan ihtiyacını karşılamaktadır. Bu aşiretlerden başlıcaları Badıllı(Beğdili) ve Milli aşiretleridir. Tahir Öğüt, “18-19.yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı”, s.178.

³⁹ “Kaçakçılıkta ödemeler genelde altın ve gümüş üzerinden yapılmaktadır. Altın ve gümüşün fiyatı ise piyasadaki günlük rayiç kadar, Suriye’de hayvan ergilerinin ödeme zamanındaki rayiç fiyatlarda dikkate alınarak tespit edilmektedir. Kambiyo muamelesi sarraflar tarafından yürütülmektedir. Osmanlı Bankası’da Suriye’den Türkiye’ye kambiyo muamelesini yürütmektedir. Kambiyo rejiminin TL aleyhinde tezahüründen dolayı altın ve gümüş her iki tarafta da kolaylıkla kabul edilmektedir.” BCA, **180/143/ 14**, sene; 5/6/1931.

⁴⁰ BCA, **262/ 764/ 15**, sene; 12 Kanunisani r.1339/m.1923.

üzere tarımsal üretimlerini geleneksel olarak Suriye’de kalan yerleşim yerlerine satıyorlardı. Bu durum ise sınır üzerinde hareketliliğin devam etmesini sağlıyordu⁴¹.

İdari makamlar milli sınırların oluşumu sürecinde ortaya çıkan bu gibi olumsuzlukları gümrük vergilerinin arttırılacağı 1929 senesine kadar, sınır ihlallerinden kaynaklanan adli temelli bir sorun olarak değerlendirilmişlerdi. Örneğin, Gaziantep valiliğinin 1923 yılında hazırlamış olduğu raporda kaçakçılıkla mücadelede etkinliğin arttırılmasında öne çıkan başlıca husus, idarenin yetki ve imkanlarının arttırılmasıdır. Valilik mevcut olan imkan ve yetkilerle bile %80 oranında başarının sağlanabildiğini ileri sürmüştür. Ancak kaçakçılıkla mücadelede başarı kazanılması içinde aşağıdaki önerilerde bulunmaktadır⁴². Bunlar;

- Sınır ötesinde kaçakçılık suçuna iştirak edenlerin hükümetçe belirlenmesi için istihbarat faaliyetlerinin arttırılması.
- Sınır ve Gümrük muhafazası için Suriye tarafı ile anlaşma yapılması,
- Gümrük sahalarının tesisi ve resimlerin sağlıklı olarak tahsili için personel rejiminde Maliye Vekâletinin daha etkin çalışması
- Cebelibereket(Osmaniye) ve Fırat nehirleri arasındaki mıntuka toplam 207 km olup hudud boyunca şose yol inşaatı,
- Kilis halkının Suriye’deki arazilerinin Türkiye sınırları dâhiline alınması.

Gaziantep vilayeti raporunda yukarıda özetlenen verilerden başka daha ayrıntılı verilere ise yer verilmemesi, sorunun henüz bölge ve ülke ekonomisi bakımından çok önemli bir sorun olmadığını da göstergesidir.

3. Kaçakçılığın Faaliyetlerinin Yoğunlaşması ve Çözüm Arayışları

Türkiye’de milli iktisadi doktrinin uygulamaya geçebilmesi için öncelikle gümrük mevzuatının milli girişimciliği koruyucu olarak düzenlenmesi gerekli ise de, Lozan anlaşması gereği bu alandaki düzenlemelerin yapılabilmesi için 1929 senesini

⁴¹Kilis Ticaret Odası raporunda süt, peynir, sadeyağ ve yoğurt gibi ürünlerin bile piyasasının Suriye sınırında kalan yerler olduğunu belirtilmektedir. Bölgedeki sadeyağ istihsalı uluslararası ticarete konu olan bir maldır. Sadeyağ geçmişten beri Halep tüccarı tarafından, Halep’in yakın çevresindeki yağ üretimi ile birleştirilerek ihraç imkanına sahip iken artık bundan mahrum kalmış ve böylelikle bu mal değerinin altında satılmaya başlamıştır. Kilis ticaret odası raporu. BCA, **155/90/10**, sene; 25/10/1932.

⁴² “Kilis’te icra edilen tetkikat arz olunur; Hududu vilayet mıntukasına garbi şarka 153 kilometre mesafeye bu mesafe 31 saatte kat olunur. Hudud üzerinde sakin Müslümü Acel aşireti efradı çapulculuk maksadındadır. Bu maksatla sürekli hududu ihlal etmekten imtina etmezler. Fransızlar aşiretlerin sınır ihlallerine münhasıran tedbirleri almaktan imtina etmektedirler. Çapulculuk faaliyetleri hemen hemen bizim tarafta vuku bulmaktadır. Kilis kazasına hemen hemen temas ederek geçen hudut hattı bu kasabaya menafi iktisadiye kılınmasından bizim elimizde kalan Kilis bütün zey’i ruhu mensuyatyla birlikte yaşayabilmek için hattın kalan ve umumuyla kendisine aid olan aksamı erahir ile birleştirilmek ihtiyaç kılınmasından hududun bu kesimde her gün havş olan vakaaları muhtelif i’zar iradesine giden bir hasıl mansureye karşıdır.Bu sebepledir ki hudut tahditi kat’iyen sükut görülememiştir.”BCA, 262/ 764/ 15,1923.

beklemek gerekmektedir. Türkiye’de 1929 senesi sonrasında gümrük hadlerinin artırılması, benimsenen iktisadi doktrin çerçevesinde dâhili ve harici çevrelerce beklenmesi gereken bir olguydu. Hükümet milli iktisadın şekillenmesinde gümrük vergilerinin artırılması amacını taşımaktaydı. Gümrük vergilerindeki artışlar salt koruyucu olmanın ötesinde, bütçeye yeni gelir imkânları da sağlayacak olması önemli bir husustu. Bütçeye yeni gelirlerinin katılabilmesi için kibritle, şeker, gazyağı, alkol ve alkollü içeceklerin satış ve imalleri de inhisara(tekele) bağlanmıştır. Gümrük vergisi ve resimlerdeki artışlar, ülke içerisindeki mal fiyatlarını arttırmıştır⁴³. Mal fiyatlarındaki meydana gelen artışlar karşısında kaçakçılık ekonomisinin kapsamı sürekli olarak artmaya başlamıştır. Kaçakçılık ekonomisinin genişlemesi üzerine hükümet sorunun çözümüne yönelik olarak esaslı bir politikayı uygulamaya koyma arayışına girmiştir. Bu amaçla 1930 senesinde Dahiliye Vekaleti tarafından kaçakçılık cerahim(suç) istatistiği, hazırlanmış, 1931 senesinde kaçakçılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı Gaziantep ve Cebelbereket (Osmaniye) vilayetlerine kaçakçılık raporları hazırlanmıştır. Aslında meydana getirilen bu çalışmalar Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın 12. ayda bölgeye yapacağı ve nihayetinde hazırlayacağı kaçakçılık raporunun ön çalışması konumundadır. Çünkü devletin kaçakçılıkla mücadele politikasının bu rapor üzerine şekillendirilmesi amaçlandırılmaktadır⁴⁴.

3.1. Bölge Vilayetlerinden Kaçakçılık İstatistiklerinin Talebi

Kaçakçılık sorunu ile etkin mücadele için Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya’nın bölgede bir inceleme gezisine çıkması, sorunu yerinde görüp değerlendirmesi hükümetçe uygun görülmüştür. Gezi öncesinde genel kaçakçılık cerahim(suç) istatistiğini vilayetlerce düzenlenmesi de talep edilmiştir⁴⁵. Dâhiliye Vekili tarafından vilayetlerden Ocak ayından Mart ayı sonuna kadar geçen zamandaki üç aylık kaçakçılık istatistikleri istenmiş ve veriler bakanlıkta değerlendirilerek Başvekâlete 30.11.1930’de Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzası ile gönderilmiştir. Gönderilen raporda kaçak olarak yakalanan malların türü ve miktarını yansıtmakta olup parasal tutarını ise göstermemesi bakımından ilginçtir. Muhtemelen kaçakçılığa konu olan mal türlerinin tespiti ile bu sorunla mücadelede temel stratejinin belirlenmesi bakımından önem arz edecektir. Kaçak eşyaların derdesti sürecinde Aksaray, Gümüşhane, Çankırı ve Hakkari vilayetleri dışında tüm vilayetlerde kaçığa konu mallara ulaşılabilmektedir. Yani kaçakçılıkla arz edilen mallar artık tüm ülkenin genel sorunu halindedir⁴⁶.

⁴³ Tezel, a.g.k. Cumhuriyet..., ss.163-165.

⁴⁴ İsmet İnönü 6.12.1931’de, Ş.Kaya’nın kaçakçılık raporlarını okuduğunu Maliye Tetkik Encümeni’ne gerekli çalışmaların yapılması için talimat verdiğini ifade etmektedir. Mali ve İktisadi politika tatbiki için kaçakçılıkla mücadele için, şahsının dönmesinin beklendiği ifade ediliyor. Konunun aciliyetinden dolayı ne zaman dönecekleri soruluyor. 6.12.1931’de kendi el yazısında, Kaya’nın dönüş sürecine yönelik yazışmalardan raporun kendisinden önce Başvekâlete ulaştığı ve değerlendirilmeye başladığı da belirtiliyor. BCA, 12/73/ 25, 6.12.1931

⁴⁵ BCA, 116/ 808/ 18, sene;12/12/1931

⁴⁶ BCA, 180/ 243/ 3, sene, 30/11/1930.

Kaçakçılığa konu olan malların derdestinde öne çıkan husus, miktarlarının oldukça düşük olmasıdır. Mesela Türkiye genelinde üç aylık dönemde sadece beş torba kına, 96 adet mecediye altını, 13 kilo pamuklu, 5 kilo ipekli, 684 kilo gaz, 1981 kutu kibrit ve 182 adet ceket gibi oldukça düşük düzeylerde mallar yakalanmıştır. Ticareti tekele tabii olan sigara kâğıdı(43.000.000 paket), rakı(2268 adet), şarap(1197 adet) ve iskambil kâğıdı(1682 deste) gibi mallarda ise en azından diğer mallara göre daha yüksek seviyelerde müsadere edilebilmiştir. Tekele konu malların yakalanma oranının yüksek olmasının sebebi, ilgili idarelerin kaçak mal bedellerini muhbirlerle ödemesi gibi, teşvik edici istihbari mekanizmayı kullanmalarıdır⁴⁷.

3.1.2. Cebelibereket (Osmaniye) ve Gaziantep Valiliklerinden

Kaçakçılık Raporu Talepleri

Tüm vilayetlerden gelen kaçakçılık istatistiklerinin değerlendirilmesiyle Gaziantep ve Cebelibereket vilayetlerinin özel konumu daha belirgin hale gelmiştir. Mevcut olan durum hakkında daha ayrıntılı verilere sahip olmak amacıyla da ilgili vilayetlerden rapor tanzimi Dâhiliye Vekâletince talep edilmiştir. Gelen raporların diğer bir özelliği de Şükrü Kaya'nın bölgeye yapacağı ziyaret öncesinde ciddi bir ön hazırlık olmasıdır. İlgili vilayetlerden talep edilen raporlarda, kaçakçılık faillerinin kimlikleri, faaliyetlere konu olan emtianın türü ve miktarı, kaçakçılıkta idarelerin zaafına sebep olan faktörler ve çözüm önerileri sorgulanmaktadır⁴⁸.

İlgili valiliklerden gerçekleşen rapor taleplerinden ilki Cebelibereket valiliği tarafından yerine getirilmiştir. Dâhiliye vekâletinin 25 Nisan 1931 tarihinde kaçakçılık ile ilgili olarak rapor hazırlanmasına dair Cebelibereket vilayetine gönderdiği yazıya, vilayet hazırladığı raporu 21 Haziran 1931'de göndermiştir⁴⁹. Gönderilen tahriratta kaçakçılıkla mücadele için iktisadi tedbirlerden ziyade idari tedbirler öne çıkarılmıştır. Bunlar;

- Kaçakçılık faaliyetinde bulunanlar sadece belirli kişiler olmayıp, toplumun tamamını kapsamaktadır.
- İslahiye sınır köyleri fırsat buldukça bu işi Suriye köyleri ile birlikte yaparlar.
- Kaçakçılık faaliyetine konu olan mallar daha ziyade şeker, gaz, sigara kâğıdı, kibrit gibi tekele konu olan mallarla, ipekli ve pamuklu dokumalardan oluşmaktadır. Çünkü bu malların ülke içerisindeki fiyatları daha yüksektir. Örneğin şekerin okkasında 15 guruş, gazın tenekesinde 250 guruş, kibritte %50 ipeklilerde %40-50 fiyat farkı bulunmaktadır.
- Deniz yolu ile kaçakçılık İskenderun ile Ceyhan nehir havzasında gerçekleşir. Kaçakçılar kara yolu ile, Suriye Meydan-ı Ekbez'den satın aldıkları kaçak eşyaları Kilis Gülgüm hududu üzerinden Ökkeş tepesine getirmekte, buradan da Pazarcık, Maraş, Kayseri, Sivas ve Malatya'ya kadar olan yerlere dağıtımını yapabilmektedirler.

⁴⁷ a.g.b.

⁴⁸ a.g.b.

⁴⁹ a.g.b.

- Kaçakçılar silahlı gruplar halinde teşkilatlanmışlardır. Karakollardaki mevcut personel sayısı ise kaçakçılarla mücadele edecek seviyede değildir. Karakollarda 4-5 kişiden ibaret olan personel sayısının ivedi olarak artırılması gerekmektedir.
- Adana'ya karayolu üzerinden gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri Dört Yol kazası ile Köktepe üzerinden Usludere, Çağlamak ve Başlamış köylerini de takip eden bir güzergah üzerinden gerçekleşmektedir. Adana'ya karayolu ile gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri 4-5 kişilik gruplar halinde yapılmaktadır.
- Kaçakçılıkla mücadelede personel yetersizliği kadar denetim yetersizliği de mevcuttur.

Dâhiliye Nezaretinin göndermiş olduğu yazıya Gaziantep vilayeti ise 20 Mayıs 1931'de cevap göndermiştir. Gaziantep vilayeti göndermiş olduğu yazıda Cebelibereket vilayetinden farklı olarak kaçakçılığa sebep olan coğrafi koşullar hakkında da verilere yer verilmiştir⁵⁰. Bunlar;

- Kaçakçılık edenler sadece vilayet halkından ibaret olmayıp, yakın vilayetlerin halkını da kapsamaktadır.
- Mutlak manada kaçakçılıkla mücadele edilmektedir. Bunun göstergesi evvelce verilen kaçak eşya ve ahiren gönderilmekte olan (suç) istatistik cetvelleri ile sabittir.
- Kaçakçılık güzergâhları; Cebelibereket, İslâhiye, Antep, Kilis ve Akçakoyunlu üzerinden gerçekleşmektedir. Bu güzergâhlardan geçen kaçak malların dağıtımı Sivas, El-aziz(Elazığ), Tokat, Erzincan, Kayseri'ye kadar yapılmaktadır.
- Kaçakçılığın tamamı Suriye ile gerçekleşmektedir. Gaziantep vilayeti kaçakçılık işine yatkın olanları takip etmekteyse de diğer vilayetler bu işi ihmal etmektedirler. Kaçakçılık mevzi halinde ve küçük parçalar halinde yapılmaktadır. Suriye'de arazisi olanlar karşıya geçtikçe, miktarı az olsa da sürekli olarak bu faaliyetlerine devam ettirmektedirler. Suriye sınırı geniş olup, teşkilat yetersizdir.
- Kaçak eşyalar; gaz, şeker, kibrit, sigara kâğıdı, çakmaktaşı, ipekli, pamuklu mensucat, tuhafiye, aktariye ve kahvedir. Kaçakçılığın temel nedeni fiyat farkıdır⁵¹.
- Muhafaza memurları piyade ve süvariden oluşmaktadır. Piyadeler 42-44 lira, süvariler 45-47 lira maaş ve 18 lira da yem bedeli almaktadırlar. Yani bir memur aylık maaşı ile kaçak mallardan 150 kilo ile 180 kilo arasında şeker alabilmektedir. Memurların maaşlarının yetersizliği, bunların dahi kaçakçılığa karışmalarına neden olmaktadır.
- Urfa muhafaza müdürlüğünün yetki alanı Payas'tan başlayıp, Mardin ve Cizre'yi kapsamaktadır. Kilis'te 4 mıntika memuru, 28 süvari, 49'u piyade toplam 81 muhafaza memuru bulunmaktadır. Teşkilat yapı olarak yetersiz olduğu gibi vilayete de irtibatlı değildir.

⁵⁰ a.g.b.

⁵¹ "...Üç kilo şeker 80 guruştur. İthal edilecek olsa 68 guruşu gümrüktür. Bir lira ile 40 kutu inhisar idaresi kibriti alınabilirken, kaçak kibritten 150 kutu alabilmek mümkündür." BCA, 180/143/ 14, sene; 5/6/1931.

Vilayetlerin kaçakçılık raporlarında ekonomik tedbirlerden ziyade idari tedbirler öne çıkmaktadır. İdari tedbirlerde muhafaza teşkilatının lağvedilerek yetki ve bütçesinin de vilayetlere aktarılması öne çıkmaktadır. Bu talebin gerekçesinde muhafaza teşkilatının kaçakçılıkla mücadelede iki başlılığa sebep olduğu ve aslında ilgili görevlerin Jandarma teşkilatınca yürütülmekte olduğu vurgulanmaktadır. Vilayetlere kaçakçılıkla ilgili istihbari bilgiler gelmekte ve bunlar gecikmeksizin muhafaza müdürlüklerine aktarılmaktadır. Ancak aynı duyarlılık gümrük idaresince yerine getirilmemektedir. Gümrük memurlarının sıklıkla yer değiştirmeleri de önerilmekte, ancak bunun geçici bir çare olduğu da ifade belirtilmektedir. Çünkü memurlar yer değişikliklerinden sadece 15 gün içinde rüşvet ve suiistimaller gibi olumsuzluklara meyletmektedirler⁵².

Rapor talebi ile vilayetler, mevcut sorunu ayrıntıları ile değerlendirmenin ötesinde, adeta Gümrük idaresinin yetkilerinden duydukları rahatsızlıkları ortaya koymak için bu süreci bir fırsat olarak görmüşlerdir.

4.Şükrü Kaya'nın Güneydoğu Anadolu Teftişi ve Kaçakçılık Raporu

Şükrü Kaya'nın Güneydoğu kaçakçılık teftişi tüm vilayetlerden gelen 1930 senesi kaçakçılık istatistikleri, 1931 senesi Mayıs ve Haziran aylarında da Gaziantep ve Cebelibereket vilayetlerinin raporlarının da değerlendirilmesiyle aynı senenin Kasım ayında başlamıştır. Teftiş gezisi hükümetin kaçakçılıkla mücadele politikasının belirlenmesinde büyük önem arz etmekte olup, gezi sırasında bile Başvekil İsmet İnönü çalışmaları takip etmiştir⁵³.

Kaya'nın teftiş gezisi öncesinde kaçakçı depolarının belirlenmesine yönelik istihbarat faaliyetleri gerçekleşmiş ve bakanın teftiş gezisi esnasında buralara baskınlar düzenlenmiştir. Depolara yönelik baskınlarda istihbarat çalışmalarının önemi konusu özellikle öne çıkarılmış olup, kaçakçılıkta mücadelede kısa sürede etkin sonuçların alınabilmesi için bu eylem tarzının önemini vurgulanmaktadır. Zira vilayet raporlarında gümrük muhafaza teşkilatının nitelik ve nicelik yönünden yetersizlikleri vurgulanmakta olup, bu birimin yapılanma sürecinde istihbarat ve muhbirlik faaliyetlerine önem verilmesi vurgulanmaktadır⁵⁴.

Şükrü Kaya 6 Aralık1931'de gezisini tamamlayarak Toros Ekspresi ile Ankara'ya dönmekte olduğunu şifreli telgraf ile İsmet İnönü'ye bildirmiştir. Gezi sonrasında kaçakçılıkla mücadelede gerekli tedbirlerin alınarak ülkenin iktisadi ve mali politikalarına müspet faydanın sağlanacağını umut etmekte olduğunu da belirtmiştir⁵⁵.

⁵² BCA, 180/ 243/ 21, sene; 22/7/1931.

⁵³ “Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Hazretlerine- Makine başında- bilhassa yeni tedbirler alındıktan sonra kaçakçılık iktisadi ve mali bir kat daha tebarüz etmiştir. Büyük mecliste kaçakçılık aleyhinde sureti mahsusa da tedbirler alınması için şiddetli bir cereyan vardır. Son seyahati devletlerinde nazara alarak derhal varidî hatırınız olan tedbirler ve teklifler var mıdır? makine başında cevap beklerim”, BCA, **180/200/5**, sene; 28/11/1931.

⁵⁴ BCA, **116/808/18**, sene; 12/12/1931.

⁵⁵ BCA, **12/73/25**, sene, 6/12/1931.

4.1. Kaya'nın Güneydoğu Kaçakçılık Raporu ve Genel Değerlendirme⁵⁶

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın raporu yirmi sekiz sayfadan oluşmakta olup, ilk on sayfasında kaçakçılık ve sınır ihlallerinin iktisadi sebepleri irdelenmiştir. Raporun müteakip kısımları ise idari sorunlar ve çözüm önerilerinden oluşmaktadır.

4.2. Kaçakçılığın Coğrafi Konumu ve Şekli

Kaçak ekonomisi Türkiye'nin Güneyinden yoğun olarak Suriye, kısmen de Irak üzerinden gerçekleşmektedir.

Tablo 1; Kaçakçılık Faaliyetlerinin Coğrafi Yönü (1931)

Kaçak Mallar Çıkış Yeri	Kaçak Malları Varış Yeri
Irak (İmadiye)	Gevera, Başkale, Çöleserik, Beytüşşebap, Gevaş, Van.
Irak (Zaho)	Şırnak, Eruh, Pervari, Siirt, Bitlis, Van.
Suriye(Kamışlı)	Midyat, Savur, Silvan, Sason, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Erzurum.
Suriye(Andivar)	Şırnak, Pervari, Siirt, Van
Suriye(Amude, Karamaniye)	Derik, Diyarbakır, Lice, Çapakçur, Erzurum, Trabzon.
Suriye(Resûlayn)	Viranşehir,Urfa,Diyarbakır,Osmaniye,Palu, Kiği, Erzincan.
Suriye(Arappınarı)	Urfa, Siverek, Elaziz.
Suriye(Cerablus)	Nizip, Behisni, Malatya.
Suriye(Çobanbeyli)	Ayıntap, Kilis.
Suriye(Halep ve Azaz)	Kilis,Ayıntap, Adana, Maraş, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun.
İskenderun	Adana

(*)**Kaynak;** BCA, 12/73/25,sene, 6/12/1931Gümrük idareleri ve ticaret odaları ile yapılan mülakatlara dayanmıştır.

Sınır bölgelerine yakın olan yerlerin hemen hemen tümü kaçakçılık faaliyetlerine sahipse de Halep'in öncelikli bir konumu bulunmaktadır. Çünkü Halep, Güneydoğu vilayetleri karşısındaki iktisadi merkez konumunu hâlâ sürdürmektedir. Bölgenin başlıca ihracat ürünleri olan koyun, yağ, yapağı ve zahire kaçak yollarla Halep'e gitmeğe devam etmektedir. Çünkü Halep tüccarı sermaye donanımı ve kredi ilişkileri bakımından yeterliliğe sahiptir. Oysa bölgede bulunan Türk tüccar ve komisyoncuları ise sermaye ve bilgi bakımından yeterli birikime sahip değillerdir.

Kaçakçılık en yaygın şekli ile hududun muhafazasız yerlerinden insan sırtı(arkacılar) veya hayvan sırtında gerçekleşiyordu. Ancak 1929 yılında itibaren yeni bir kaçakçılık şekli de görülmeye başlamıştır. Bu kaçakçılık şekli de vilayet isimleriyle anılan(Sivas- Erzurum gibi) kafileler halinde yapılan kaçakçılıktır. Kafileler 20 ile 50 arasında silahlı kişilerden teşkil edilmişlerdir. Sınırdan uzak olan Samsun ve Trabzon vilayetleri de kendi isimlerine kafileler oluşturacak şekilde kaçakçılığa yoğunlaşmışlardır. Böylelikle Sivas ve Samsun'a kadar uzanan geniş bir

⁵⁶ BCA, 180/244/6, sene;5/12/1931.

alan kaçak ekonomisinin etkisine girmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında gümrük tarifelerinin arttırılması başlıca unsurdur.

Kaçakçılığın en kolay yapıldığı yerler tren istasyonlarıdır. Müslümiye istasyonu merkezi konumundadır. Trenden sonra kaçakçılığı en kolay yapanlar özel müsaade ile karşı tarafa topraklarında ziraat yapmak üzere gidip gelenlerdir. Bunun en yoğun yaşandığı yer ise Kilis ve yakın çevresiydi. Hasat ve çift zamanlarında gelip gidenlerin sayısı günde beş bin kişiye kadar çıkıyordu. Kaçaklık faaliyetlerinde bulunan köylerin en yoğun olduğu yerlerin başında ise Cizre, Nusaybin, Resülâyın, Suruç, Cerablus, Birecik ve Payas gelmektedir. Bunların en çok kaçakçılığını yaptıkları ürünler şeker ve gazdır.

Bölge ulaşım altyapısı bakımından ülkenin diğer bölgeleri ile bütünleşmeyi sağlayacak imkâna sahip değildir. Demiryolu bölgenin ulaşımında yegâne vasıttır. Ulaşımında temel vasıta olmasına karşın, Fevzipaşa- Malatya, Malatya- Elaziz ve kısmen Diyarbakir istikametindeki demiryolu hatları yönetim sorunlarından dolayı etkin değildir. Demiryolu taşımacılığında nakliye tarifelerinin yüksekliği de öne çıkan olumsuzluklardandır. Demiryolu hatlarının yegâne bağlantısı olan Mersin Limanı'nda da ciddi alt yapı yetersizliği sorunları bulunmaktadır.

Denizyolu ile kaçakçılıkta özellikle İskenderun, Adana ve Mersin sahilleri kullanılıyordu. Bu sahillerden kaçak olarak ülkeye sokulan mallar daha sonra ise yurt içine dağıtılmaktaydı. Sahillerden yapılan kaçakçılığa karşı hiçbir tedbir alınmamaktadır. Çünkü sahil güvenliği sağlayacak olan donanım ve ekipman da mevcut değildir.

4.3. Kaçakçılık Faaliyetlerinde Suriye'nin Tutumu

Kaçak ticaret Cizre'den Payas'a kadar uzanan demiryolu güzergâhı üzerindeki köy ve kasabalarda yaşayan ekseriyetle Ermeni kısmen de Suriyeli tüccarlar tarafından yapılmaktadır. Ermeni tüccarların önemli bir kısmı Türkiye'den gidenlerdir. Suriye'deki hükümet de bu süreci desteklemektedir. Daha önce yaşadıkları yakın coğrafyadaki insanların ihtiyaçlarına, durumuna ve diline vakıf olmaları da bu insanlara kaçakçılıkta avantaj sağlamıştır. Suriye tarafında olup da kaçakçılık yapanların isimleri ve sermayeleri valiliklerce tespit edilmiştir. Bunlara aracılık edenler geçmiş zamanlarda da(millî sınır teşkili öncesinde) bu işi yaptıklarından aralarında güven sorunu bulunmamaktadır.

Gümrük tarifelerinin artmasıyla Halep'in iktisadi konumu daha da kuvvetlenmiştir. Çünkü Halep merkezli olarak yürütülmekte olan dış ticaretin kaçakçılık şeklinde olmasıyla edinecek olan gelirler, yasal yollarla yapılacak olan dış ticaret göre daha fazla getiriye sahip olacaktır⁵⁷.

Kaçakçılık faaliyetleri sayesinde Suriye'de sınıra yakın yerlerdeki yerleşim merkezleri hızla büyümüşlerdir. Örneğin, 1929 yılında Suriye'ye terk edilmiş olan üç haneli Andiver köyünün hane sayısı 1931 yılında 200'e çıkmış, ayrıca 80 de dükkân açılmıştır. Daha önce terk edilmiş olan Kamışlı birkaç haneli çiftlik iken 1931 yılında 900 hanenin yaşadığı bir yerleşim yeri haline gelmiş. Yine burada ticari

⁵⁷ "...Halep bu gün eskisinden daha geniş bir ticaret ve sermaye merkezi olmuştur." a.g.b.

faaliyetler meşgul mağaza sayısı da yakın çevreden günü birlik gelen işletmeciler sayesinde 4002'ye çıkmıştır. Resülayn ve Arappınarı gibi birkaç evin ve çok az sayıda dükkânın bulunduğu yerleşim yerleri kaçakçılık faaliyetlerinin artışıyla birlikte 1931 yılında bunlardan Resülayn'da dükkân sayısı 350'ye Arappınarın'da ise 300'e yükselmiştir. Adı belirtilen yerlerde dükkân sayısındaki artışlar, ev artışlarından daha hızlı olarak gerçekleşmiştir. Suriye tarafında kaçakçılık ekonomisinin sonucu olarak ortaya çıkan dükkânlardan başka büyük depolarda bulunmaktadır. Mesela Kilis'in hemen karşısında yer alan Şimerin'de yedi eşya deposu bulunmaktadır.

4.4. Kaçak Ekonomisine Konu Olan Mallar

Türkiye'den Suriye'ye doğru gerçekleşen kaçak mal akımında koyun ve tahıl öncelikli konumda yer almıştır. Suriye'nin, Türkiye menşeli koyunlara yüksek düzeyde talebi bulunmaktadır. Ancak Suriye'deki yönetim bu ticareti daraltma yönünde bir eğilime sahiptir. Fransız Yönetimi yasal olarak gerçekleşen koyun ihracatında, Ticaret muahedesi gereği Suriye'de koyun başına 120 kuruş gümrük alınmaya başlamıştır. Bu durumdan dolayı canlı hayvan ticareti durma noktasına gelmiştir. Örneğin 1931 senesi Ekim ayında Suriye ile gerçekleşen hayvan ihracatı sadece birkaç baş koyun ile sınırlı kalmıştır. Sadeyağ ticareti de Suriye tarafından engellenmekte olup geçmişte Anadolu'dan Halep'e giden ve Halep yağları ile karıştırılarak dünya pazarlarına ihraç edilen sadeyağ ticareti de olumsuz olarak etkilenmiştir.

Diğer bir ihraç ürünü olan buğdayda da Suriye'de uygulamaya giren yüksek rüsum uygulamasından dolayı tahıl ticareti de kaçakçılığa konu olmuştur. Rüsum yükselmelerini müteakiben tren tarifeleri de yükseltilmiş ve artık Suriye'ye ithal edilmekte olan Amerikan buğdayı ile rekabet edilemeyecek bir aşamaya gelinmiştir. Türkiye'de ambarlar buğday ile dolu olduğu gibi Fırat nehrinde de buğday dolu tekneler ihracat için beklemektedir. Yasal dış ticaretin tıkanması üzerine güney aşiretleri vasıtası ile demiryolu hattı boyunca buğday kaçakçılığı yoğunlaşmıştır⁵⁸.

Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen kaçak mal akımından mensucat ürünleri öncelikli bir yere sahiptir. Mensucat kaçakçılığı kaput bezi, alaca, ipekliler ve bezlerde yoğunlaşmıştır. Kaput bezi ve alaca kumaşlar genelde Japon menşelidir. Adana ve İzmir kaput bezi mamulleri fiyat olarak bunlarla rekabet edememiştir. İpek ve alacalarda Bursa ve İstanbul mamulleri hem fiyat olarak hem de tüketici eğilimleri bakımından talep görmemektedir. Sentetik ipek Güneydoğu'da oldukça fazla talep görmektedir. Sentetik ipek yatak, çarşaf, örtü, poşu ve elbise olarak çok yaygın olarak talep edilmiştir. Siirt, Mardin, Diyarbekir ve Urfa tüccarlarının kaçak kumaşlar karşısında mal satışları oldukça düşüktür.

Kaçak olan mensucat ürünleri köylerde depolanmakta, sonraki aşamada talebe göre şehirlerde genel olarak evlerde satılmaktadır. Bu malları satanlar kaçak malların sadece numunelerini dükkânlarında bulundurmushlardır. Mensucat ürünlerinden ipekliler bölge halkının ipeğe düşkünlüğünden dolayı kolaylıkla

^{58c}Tahıl kaçakçılığının ülkemize döviz ve altın veya gümüş para girişini müspet olarak arttıracağı yönünde bir görüş ise doğru değildir. Çünkü kaçak yollarla giden tahıl karşılığında ödemeler genel olarak yine mal ile yapılmaktadır.”, **a.g.b.**

pazarlanabilmekte ve pazarlama aşamasında da genelde bohçacı kadınlar öne çıkmaktadır.

Türkiye'ye giren mallar, şeker örneğinde olduğu gibi yurt içine girdikten sonra köylerdeki depolarda stoklanmakta ve buradan esnafın talebine göre peyder pey şehirlere dağıtılmaktadır. Şeker ve gaz kaçakçılığı öylesine bir hal almıştı ki yasal ithalle gelen mallara piyasada rastlamak mümkün değildir. Bu durum karşısında yasalara saygılı olan esnaf ve tüccar haksız bir rekabet ortamı ile karşı karşıya kalmıştır. Bazı isim yapmış kaçakçı tüccarlar üzerlerindeki şaibeyi bertaraf etmek için az miktarda mal ithal etmekte, ticaretlerinin esasını teşkil eden kaçak mallarla bunlarla birlikte satmaktadırlar. Kamu kurumları ihalelerinde kaçakçı tüccarların verebildikleri düşük fiyatlardan dolayı önemli bir ağırlıkları bulunmuştur. Vermiş oldukları fiyatlarda, resmi prosedürü tamamlamak için de eski gümrük tarifelerindeki fiyatların referans olarak gösterilmesi genel bir uygulama haline gelmiştir. Bu hileli yolun tatbikinde toptancı depolarındaki şeker stok hareketlerinin kamuca takip edilememesi en önemli unsurlardandır.

Alkol ve alkollü içeceklerde, kaçakçılıkla mücadelede önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bunda Gaziantep Rakı fabrikasının olumlu katkısı bulunmuştur. Ancak Siirt gibi kaçak içki talebinin yüksek olduğu yerlerde başarılı sonuçlar alınamamıştır. Hatta resmi kurumlara ait salonlarda bile köptüklü şaraplar bira niyetine tüketilmekte, kaçak likörün şişesi 1 liraya satılmaktadır. Alkol ürünlerinde olduğu gibi tuzda da önemli başarılar kazanılmıştır. Çünkü tuz idaresi kaçakla mücadele için bölgeye ucuz tuz göndermeye başlamış ve sonrasında fiyatlar %90 oranında düşmüştür.

4.5. Kaçakçılığın Finansmanı

Kaçakçılık faaliyetleri Türkiye ve Suriye'deki muhatapları arasında karşılıklı güven esasına dayalı olarak yürütülmüştür. Alıcı taraflar, ödemelerinin en fazla yarısını peşin ödemekte diğer yarısını ise daha sonraki alışverişte ödemekteydiler. Bu ticarete karşılıklı güven öylesine yerleşmiştir ki, Müslümiye veya Halep üzerinden Türkiye'ye adrese teslim mal sevki dahi yapılmaktaydı. Kaçak malın ortalama olarak 1/3'nün yakalanıp el konulması ihtimali dikkate alınarak mallar bu kıstasa göre fiyatlandırılmaktadır. Bu bağlamda Suriye'deki satıcılar malı piyasa fiyatının %50'si kadar fazla bir fiyatla belirlemekteydiler. Çünkü mala el konulması halinde bu malların maliyetine Türkiye tarafındaki kaçakçılarla birlikte %50 oranında ortaklaşa katılmaktadırlar.

Suriye tarafı ile Türkiye arasındaki kambiyo rejiminin TL aleyhine tezahür etmesinden dolayı altın ve gümüş her iki tarafta da kabul edilebilen başlıca ödeme vasıtası olmuştur. Altın ve gümüş fiyatlarının belirlenmesinde piyasadaki günlük fiyat kadar, hayvan vergilerinin ödeme zamanındaki veya maaş ödeme zamanlarındaki rayiç fiyatları da dikkate alınmıştır. Kambiyo işlemleri her herde, birkaç kişiden oluşan sarraflar tarafından yürütülüyordu. Osmanlı Bankası da Halep üzerinden kambiyo muameleleri yapmaya devam etmiştir.

Kaçakçılık mallarının yaygınlaşmasında Güneydoğu'da sermaye yetersizliği sorunu da belirleyici unsurlardan olmuştur. Çünkü perakende ticaretin yaygınlığına rağmen sermaye yetersizliğinden dolayı toptan ticaretle uğraşanlar

oldukça sınırlıdır. Mevcut toptancılar kolay takip edilebildiklerinden, kaçakçılık olması halinde bunlar kamu görevlilerince hemen müdahalelere maruz kalmaktadırlar. Toptancılar üzerlerinde oluşan baskıdan dolayı işlerini hukuken fesh ederek kayıt dışı faaliyet gösterme eğilimi taşımaya başlamışlardır. Kayıt altında toptancıların sınırlı sayıda olmasından dolayı perakendecilerin yoğunlukta olduğu bir piyasayı denetleyebilmek, mali olduğu kadar mal akımları bakımından da oldukça büyük zorluklarla yürütülmüştür.

4.6. Kaçak Mal Dolaşımı ve Müsadere Edilen Mallar Sorunu

Kaçakçıların el konulan mallarından, şeker ve gazyağı gibi malları gümrük idareleri tarafından tekrar satılarak piyasaya girmişlerdir. İnhisar İdareleri'nin faaliyet konusunu teşkil eden mallar ise müsadere edildiklerinden ilgili idarelere devredilmektedir. Mesela kaçak kibritler hemen İnhisar İdaresine devredilmekte, muhbir ve müsadereci paraları da bu idare tarafından hemen ve nakten ödeniyordu. Kibrit, tütün, sigara kağıdı gibi ürünlerin inhisar idarelerine devredilmesinin sebebi bu idarelerin ilgili malları piyasaya arz etmeyerek hemen imha etmesidir. Bundan dolayı en fazla ihbar edilen ürünler bunlar oluyordu. İpekli kumaşlara mevzuat gereği ikramiye verilmediğinden bu malların kaçakçılığı hiçbir zaman ihbar konusu olmuyordu. Bu mallar hudut haricine çıkarılmak ve çıkarıldığına dair şebhenderlerden tasdikname almak kaydıyla yurt dışında satılabilmektedirler. Ancak yurt dışına çıkarılan malların tekrar ilk kaçakçılara satıldığı da tespit ediliyordu. Böylelikle ipekli kumaşlar müsadere sonrasında da tekrar kaçakçılığa konu oluyordu⁵⁹.

Mensucat ürünlerinde de aynen inhisar mamulleri gibi peşin ikramiye ve mal imhası yönünde politika izlenmesi gereği Kaya tarafından özellikle vurgu yapılmaktadır. Benzer şekilde ipekli ürünler de derhal imha edilmeli, şeker ve gaz gibi ürünler de ordu kıtaları, Hilali Ahmer gibi kamu kurumlarının kullanımına terk edilmelidir. Milli iktisadın korunması adına piyasaya müzayede yolu ile arz edilmesi uygulamasından vazgeçilmelidir. İpekli ve sair mensucat malları için ise kamu kurumlarına devri tavsiye edilmemiştir. Çünkü Dünya harbinde ordu kıtalarının kullanımına terk edilen bu gibi mallar bir şekilde suiistimal edilerek tekrar piyasaya satış yolu ile arz edilmiştir.

4.7. Kaçakçılıkla Mücadelede İdari ve Adli Sorunlar

Kaçakçılıkla mücadelede sınır hattının korunamaz fiziki durumu ile birlikte oldukça uzun olması ve personel yetersizliği sorunları öne çıkmıştır. Mesela Türkiye'nin Güney hududu 900 km'e yakın olup sadece Suriye sınırı ise 600 km'den fazladır. Suriye sınırının önemli bir kısmı da kaçakçılığı kolaylaştıran demiryolu

⁵⁹ “Milli iktisadın muhafazası için izlenen bu yol aslında mensucat ürünleri kaçakçılık faaliyetlerinin tesirli olarak yapılmasını da menfi olarak etkilemektedir. Mensucat ürünleri piyasa fiyatının %40'ı ve mal edilme maliyetinin %20'si oranında bir ikramiye muhbirlere ödenebilmesi ve ödemenin en az yarısı müsadere satışı beklenmeksizin hemen ödenebilirdir.” BCA, 180/244/6, sene;5/12/1931.

hattı üzerindedir⁶⁰. Gümrük muhafazası personel sayısı olarak da yetersiz bulunmuştur. Sayısal yetersizliğine karşın mevcut personel bilgi ve teçhizat bakımından da yeterli bulunmamıştır. Mesela Gümrük Muhafaza memurların çoğu kendi üniformalarını kendileri diktirmektedirler⁶¹.

Muhafaza memurlarının mesleklerinin gereği olarak askeri talime ve disipline dahil olmaları gerekli görülmüştür. Ancak mevcut idari yapılanmada buna imkan görülemediğinden bunların en azından ihdas edilmesi öngörülen sahil ve hudut koruma kumandanlığına bağlanması gerekli görülmüştür.

Gümrük muhafaza memurlarının tabii olmaları gereken talimatlar dahi henüz hazırlanmamıştır. Bu durum en çok müsadere edilen malların muhafaza ve kayıt usullerindeki keyfi uygulamalarda somutlaşmaktadır. Keyfi uygulamalar sonucunda gümrük depolarındaki külliyetli malın kayıtları görülmemiştir. Kaya'nın teftişi esnasında müsadere mallarının durumu sorgulandığında, ancak depolarda envanter çalışmaları yapıldıktan sonra cevaplar verilebilmiştir. Talimatnamenin olmamasından dolayı ilgili memurlar kendi görev ve yetki alanlarını yine kendilerinin belirledikleri tespit edilmiştir. Bu durumdan dolayı kaçakçıların sınır geçişleri sonrasında takiplerinde de polis teşkilatı ve jandarma arasında yetki paylaşımı konularında sorunlar yaşadıkları görülmüştür.

Kaçakçılıkla mücadele idari takibat sonrasındaki aşama olan adli süreçte de ciddi sorunlar bulunmaktadır. Adli kovuşturmada tutuksuz yargılama ile mal müsaderelelerinin hâkim iznine tabi olması da dava süreçlerinde gecikmelere sebep olduğu gerekçesi ile eleştirilmiştir. Kaçakçılık davalarının uzun süreçlere yayılması zanlı olan faillerin dava süresince benzer girişimlerde bulunmaları imkanını da sağlamıştır.

İdari yapıda etkin bir yapının kurulamamasında bölgedeki valilikler ile Gümrük Muhafaza arasında yetki alanının belirsizliği de önemli bir unsur olarak görülmüştür. Valiliklerin muhafaza memurları doğrudan kendilerine bağlı olmadıkları gerekçesi ile hudut ve gümrük meseleleri ile yeterince alakadar olmadıkları belirlenmiştir. Mesela muhafaza memurları hakkında kendilerine intikal eden arzuhallere dahi cevap vermemeleri genel bir uygulama haline gelmiştir. Valiler teftiş esnasında gümrük teşkilatının başına buyruk çalışmasını en temel sorun

⁶⁰ Kaya'nın Ankara'ya dönüşü müteakip Aralık ayının on ikisinde başvekaletle göndermiş olduğu yazısında kaçakçılık faaliyetlerinde bölgede askerlik yapmış olan neferin dahi kaçakçılık faaliyetlerine karışıkları belirtilmektedir. Terhis olan erat karayolunu kullanmakta ve Tren sınır hattı boyunca ilerledikten sonra Suriye'de Müslimiye istasyonuna uğramaktadır. Müslümiye istasyonunda verilen molla esnasında terhisli erat alışveriş yapmakta ve pek çok kaçak eşyanın ülkemize girmesine sebep olmaktadır. **a.g.b.**

⁶¹ Gümrük müdürlüğü verilerine göre Cizre ve Cerablus arasında 400'ü piyade 396'sı süvari olmak üzere 796 muhafaza memuru bulunmaktadır. Bunlar 20 mıntıka memurluğu halinde olup, Urfa'da bulunan Muhafaza Müdürlüğüne tabilerdir. Ceralus ve Payas arasında da 250 kadar muhafız bulunmaktadır. Sınırdaki karakol namına Cerablus-Cizre arasında sadece iki bekçi kulübesi bulunmaktadır. Bu memurlar sınır hattını muhafaza etmenin ötesinde kaçakçıları sınır hattında itibaren 10-60 km arasında da takibe de memurlardır. "Efrat sicil ve seviye itibarı ile seçilmiş olmadığı gibi mesleki talim ve terbiyeye de tabi değildir." **a.g.b.**

olarak gördüklerini bakana aktarmışlardır. Valilerin kendi yönetim bölgelerindeki gümrük teşkilatı yönetiminin özerk konumunu benimseyemedikleri öne çıkmaktadır. Yetki kargaşası aşamasında etkin mücadele için ancak istihbarat faaliyetleriyle yetinilmek zorunda kalınmıştır. Ancak muhbir ve müsadecilere verilmesi gereken ikramiyeler ise genel istihbari bilgi mevzuatının dışında kalmaları gerekçesi ile layığı gibi verilemediği de belirlenmiştir⁶².

4.8. Teftiş Sonrasında Kaya'nın İdari, Adli ve İktisadi Önerileri

Raporun sonunda idari, iktisadi ve mali tedbirler önerilmektedir. Bunlar dan idari sorunlara yönelik öneriler;

İdari Öneriler⁶³;

- 1) Kara ve deniz hudutlarının Maliye Vekâleti vasıtasıyla idare edilmeleridir. Mücadelede istihbarat ve silah yetersizliği sorunu giderilmeli ve disipline de riayet edilmelidir.
- 2) Dâhili takibat kır ve köylerde jandarma, polis teşkilatı olan yerlerde polise bırakılmalıdır. Kaymakam ve valilere kaçakçılıkla mücadelede yetkilendirilmelidir.
- 3) Kaçak arama usullerinde mülkiye ve zabıta amirlerine araştırma yetkisi verilmelidir.
- 4) Kaçakçıların tutuksuz yargılanmaları uygulamasının terk edilmesi.
- 5) Ayak satıcıları ve bohçacıların belirlenip kayıt altına alınması ve faaliyetlerinin sadece şahsi kefalet karşılığında yapılmasına imkân tanınması.
- 6) Şehirlerarasında çalışan şoförlerin kefalete bağlanması, kaçakçılıkta kullanılan vasıtalarında müsaderelelere dahil edilmesi.
- 7) Gümrük beyannamelerinin, dükkân ve mağazalardaki malları denetleyebilecek olan düzenlemelerin yapılması.
- 8) Mahalli ticaret odalarına çarşı ve pazardaki kaçak eşyaların aranması konusunda yetki verilmesi.
- 9) Muhbir ve müsadere elamanlarına ikramiye ve mükâfat ödemelerinin peşin olarak yapılması.
- 10) Mükafât ve ikramiyelerin gümrük idaresinde sadece alakalı memur ve hizmetlileri kapsamı.
- 11) Müsadere edilen malların muhafaza ve satışının daha önce de belirtildiği usullere göre yapılması.
- 12) Pasaport verilmesinin sıkı bir şekilde bağlanması. Karşı tarafla alakaları olmayanlara mümkün mertebe pasaport verilmemesi.
- 13) Hudut üzerindeki tren hattında memur ve istasyon şeflerinin güvenilir kişiler arasından seçilmesi.

⁶² “Gezim sırasına milli emniyet ve umumi müfettişlik amirleri vasıtasıyla yaptırılan birkaç istihbarat çalışması neticesinde her şehirde birkaç kaçak yatağının bastırılması mümkün olmuştur.” **a.g.b.**

⁶³ **a.g.b.**

-
- 14) Sınır ihlalleri sonucundaki takibatlarda yetki paylaşımı sorunun giderilmesi için kaymakamların yetki alanlarını genişletilmesi ve böylelikle eş güdümün sağlanması.
 - 15) Personel özlük hakları bakımından da sorunlu bulunmuştur. Bundan dolayı 12 liralık işe bedellerinin en azından 15 liraya çıkarılması.
 - 16) Suriye sınırına yakın yerde bulunan siyasi muhaliflerin sınırdan uzaklaştırılmasını mevcut otoriteden talep etmek⁶⁴.

Adli öneriler;

- 1) Kaçakçılıkla mücadelede muhakeme usulünün basitleştirilmesi ve muhakeme sürelerinin kısaltılması.
- 2) Kaçakçılığa ait ceza hükümlerini gözden geçirmek ve kaçakçılıkta kullanılan vasıtaların müsaderesine imkân tanıyacak düzenlemelerin yapılması.
- 3) Kaçakçılık ve yataklıkla şöhret bulmuş kişilerin belli yerlerde ikametlerini men etmek.
- 4) Davaların hızlı bir şekilde sonuçlanmasını sağlayacak kaçakçılık ihtisas mahkemesinin kurulması
- 5) Bu davalarda kanıtlar ve bulgular zaten mevcut bulunduğundan mahkemelerin en geç on gün içinde karara varmaları.
- 6) Müsadere edilen mallar gümrük resmi tatbik edildikten sonra müzayede ile satılmaktadır. Satış ihalelerine de sabıkası olmayan kaçakçılar veya yakınları katılmaktadır. Müzayedelerde doğru fiyatların belirlenmesi için ön adli kovuşturmaların yapılması gerekmektedir.

İktisadi Öneriler;

İktisadi önerilerde milli iktisadi doktrin çerçevesinde gerçekleştirilen ithalat sınırlamaları ve gümrük resimleri artışlarının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bunlar;

- 1) İthalat tahdidatı şark vilayetlerinde de bazı ihtikarlara(karaborsacılık) meydan vermiştir. Zaten piyasada stoku az olan şeker ve gaz büsbütün ortadan kalkmış ve fiyatlar arttırılmıştır. Şarka ait mal kotaları ayrıca yeniden değerlendirilerek Mersin ve Payas'a gönderilmelidir. "Tahditten mütevellit ihtikar kaçakçılığı revaç verecektir."
- 2) Alınacak tedbirlerden biri de iki ülke arasındaki fiyat farklarının kaldırılmasıdır. Tuz ve takıda olduğu gibi sınır bölgesinde şeker ve gaz daha ucuza satılmalıdır. Sınır bölgesinden 25 km derinliğinde bir hatta kadar maliyetine satış yönünde bir politika izlenmelidir.

⁶⁴Bunlar; Resul, Akit, Haco, Şahin oğulları, Nuh, Melik Ahmet, Dirikli İlyas, Cemil Paşa oğulları gibi siyasi çeteler. Hem çetecilik ve hemde kaçakçılık yapan Taşnak ileri gelenlerinden Eczacı Samoel, Hasip Sehirdiyan, Akçakale'de mukim Ekber Ekbercan, Arappınarında Ohannes Taşçıyan. Bunlar Taşnak propagandası ile ve kaçakçı faaliyetleri ile daha önce aldatarak yanlarına çekemedikleri ağaları, aşiret rüesasını kendilerine bağlamaya çalışmaktadırlar.. **a.g.b.**

- 3) Bölgedeki köy ve kasabaların mal ihtiyaçlarının da belirlenmesi gerekmektedir.
- 4) Hudut bölgelerinde kaçak mala olan talebin kesilmesi halinde kaçakçılık faaliyetlerinin hudutta kesilmesi ve iç kesimlere doğru sirayet etmesinin de önüne geçilmiş olacaktır. Ancak iç kesimlere doğru olabilecek kaçakçılık olaylarını da bertaraf etmek için şeker ve gaz devlet inhisarına alınmalı ve mallara tatbik edilecek olan fiyatlarla maliyet fiyatına nakliye bedelinin ilave edilmesiyle yetinilmelidir.
- 5) İpek ve sair mensucat kaçakçılığı ile mücadelede alınabilecek en önemli tedbir kaçakçılığa maruz olan bu bölgelerde ilgili sanayii teşvik etmektir. İstanbul mensucatının bölgede rekabet edememesinin en önemli sebebi nakliye maliyetlerinin yüksekliğidir. Bu hususta rekabet ortamının sağlanabilmesi için Diyarbakir, Urfa ve Ayıntap'ta açılacak olan tezgahlar desteklenmelidir⁶⁵. Kısaca bölgenin tekstil üretim yerlerinde geleneksel tezgahların üretime devam etmeleri de dikkate alınarak, bölgeye münhasır sanayi teşvik programı uygulanması.
- 6) Demiryolları çevresindeki kasaba ve şehirlerin, hat ile irtibatı tesis eden yolların bakımı da alınması gereken tedbirlerden biridir. Bu bağlamda İskenderun ve Mersin limanları ile yol bağlantılarının yeniden organize edilmeleri gerekmektedir.
- 7) Maliye vekaletinin bu meseleye bakarken sadece bütçe gelirleri özelinde yetinmemesi ve mal inhisarlar idaresinin bu vekaletle bağlanması gerekmektedir.
- 8) Gümrük mevzuatı içeriğinin Güneydoğu sınır vilayetlerinin durumu dikkate alınarak yeniden tanzimi gerekli görülmüştür. En azından iktisadi yapılanma sürecinde genel mevzuat bölgede kısmen uygulama dışında tutulabilmelidir.

Şükrü Kaya'nın teftiş ve raporu kaçaklıkla mücadelede devlet politikasını belirlenmesi amacıyla gerçekleşmiştir. Rapor daha önceki dönemlerde düzenlenmiş olan vilayetlerin kaçakçılık raporlarından farklı olarak, yukarıda da görüleceği üzere idari sorunlara yönelik değerlendirme ve tedbirlerin yanında adli ve iktisadi değerlendirme ve önerileri de kapsamaktadır. Özenli bir çalışmanın sonucu olan bu raporun politik tercih ve uygulamalara ne derece yansıtıldığının anlaşılması açısından ise, Kaya'nın teftiş gezisinden bir yıl sonra yine bu konu hakkında Başvekil İsmet İnönü'nün yine kaçakçılık sorunu hakkında bölgeye yapmış olduğu gezi önem arz etmektedir.

4. 9. Başvekil İsmet İnönü'nün Bölgeyi Teftişi

Başvekil İsmet İnönü'nün, Şükrü Kaya'nın teftişinden bir yıl sonra 1932 senesi Eylül ayı sonunda bölgeye yapmış olduğu inceleme gezisine çıkmıştır.

⁶⁵ Kaçakçılığın önemli merkezlerinden olan Kilis'te açılan bir "ot ipek" tezgahı ayda 2000 metreye yakın kumaş satabilmekte ve konuda bize yol göstermektedir. Ancak Diyarbakir ve El-aziz'de mensucat tezgahları bulunmakta ancak sermaye yetersizliği sorunundan dolayı işletilememektedir. **a.g.b.**

İnönü'nün 29 Eylül 1932'de Urfa'dan ilgili bakanlıklara gönderdiği yazıda başlıca şu hususlar öne çıkmaktadır⁶⁶. Bunlar;

- Gaziantep'te kaçakçılık bütün yoğunluğu ile devam etmektedir
- Sene başında(1932'de) Kaya'nın tavsiyesine uygun olarak ihtisas mahkemeleri kurulmuş, askeri teşkilat yeniden düzenlenmiştir. Ancak kaçakçılık faaliyetleri ilk aylarda azalmışsa da tekrar yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu durumun sebebi Gümrük İdaresi, Vilayet ve Muhafaza kuvvetleri arasındaki irtibat eksikliğidir.
- Gaziantep vilayetleri hududuna yakın yerlerde vuku bulacak kaçakçılık faaliyetleri ile mücadelede birinci dereceden valinin sorumlu olması uygun görülmüştür.
- Diğer valilerin bölgelerindeki sınır muhafazasında sorumlu olan, muhafaza umum komutanlığıdır.
- Belediye idareleri ve ticaret odaları gümrüklü eşyalar ile kaçak eşyaların fiyatlarını önceki rapora uygun olarak her ayın ilk üç gününde vilayet makamına bildirmektedirler.
- Tütün, kibrit ve içki gibi tekele konu olan malların ithal miktarları ve her vilayetteki tüketimleri her ayın ilk üç günü bildirilmektedir. Mal akışı bu verilere göre düzenlenmektedir.

Başvekil İsmet İnönü raporunda da görüleceği gibi Şükrü Kaya raporundaki iktisadi, idari ve adli konulardaki önerilerinden, adli ve idari önerileri kısmen uygulamaya girmiş olup iktisadi önerileri ise değerlendirilememiştir. Yani kaçakçılık sorunu hükümet nezinde hâlâ bir adli ve idari sorun olarak görülmeye devam etmiştir.

5.Çok Partili Dönemde Kaçakçılık Ekonomisinin Boyutları

Cumhuriyetin ilanından itibaren demokratik siyasal bir sistemin hukuki ve sosyal düzlemde temellerinin atılmaya çalışıldığı Türkiye'de, 1946 seçimlerinden sonra tek partili siyasal sistem yerini çok partili parlamenter sisteme bırakmıştı. Çok partili parlamenter sistemin ülke politikalarındaki dönüştürücü etkisinin, ancak yeni siyasal bir hareket olan Demokrat Parti iktidarında olması beklenebilir. Demokrat Parti iktidarının ikinci yarısında 1955-56 ve 57 seneleri kaçakçılık istatistikleri ayrıntılı olarak tutulmuş olup bu dönemde ilgili politikanın tatbiki bakımından değerli verileri içermektedir.

Demokrasi tecrübesinin 1960 darbesiyle kesintiye uğraması sonrasında 1963 seçimleri ile tekrar iktidara gelen Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında da kaçakçılık ekonomisi sorunu bütün yoğunluğu ile devam etmektedir. C.H.P iktidarını kapsayan 1963-65 sürecinde, iktidarın Adalet Partisine geçmesinden altı önce kaçakçılık sorunu kapsamlı olarak değerlendirilecektir. Kaçakçılığa yönelik uygulanan politikanın gözden geçirilmesi ve sorunun iktisadi merkezde değerlendirilmesi amacıyla 1965 senesi Nisan ayında faaliyet gösterecek olan "İktisadi Kurul" oluşturulmuştur. İktisadi Kurul raporu, Şükrü Kaya raporu sonrası

⁶⁶ a.g.b.

süreçte uygulanan kaçakçılıkla mücadele programında gelinen yerin görülmesi bakımından önem arz etmektedir.

5.1. Çok Partili Siyasal Sisteme Geçiş Sürecinde Kaçakçılık Ekonomisi

Demokrat parti iktidarında kaçakçılık ekonomisinin durumunu belirleyebilmek amacıyla 1955-56 ve 57 senelerindeki istatistik çalışmaları önem arz etmektedir. Kaçakçılık istatistikleri İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve birer sureti de Başbakanlığa arz edilmiştir. Raporlarda kaçakçılığa yönelik pek çok emtia gurubuna yer verilmiş olup aşağıda oluşturulmuş olan tabloda bunlardan sadece yoğunluk arz edenler seçilmiştir. 1955-57 döneminde kaçakçılık faaliyetleri içerik olarak paralel olduklarından dolayı bundan sadece en son tarihli olan 1957 istatistiği değerlendirilmeye alınmıştır.

Tablo 2; Güneydoğu Anadolu’da Kaçakçılık Ekonomisinin Genel Durumu(1957)

Ay	Ele Geçirilen Kaçakçılar				Canlı Hayvan (Adet)	Mensucat (Kilo)	Eski Elbise (Kilo)	Uyuşturucu (Kilo)	Tutar(TL)
	Olay	Sağ	Yaralı	Ölü					
Ocak	251	146	1	3	1250	3535	291	12	515361
Şubat	212	173	2	4	1763	494	132	578	520216
Mart	198	101	3	1	1212	168	98	-	307221
Nisan	236	150	3	12	1455	350	76	-	472409
Mayıs	166	88	3	13	760	486	129	-	262323
Haziran	201	146	6	14	4879	236	287	-	600807
Temmuz	167	108	3	20	2410	569	223	-	375516
Ağustos	216	194	4	16	3080	1360	277	307	371058
Eylül	175	91	1	6	2876	173	328	71	288520
Ekim(*)	153	66	-	7	1892	295	403	2	359914
Kasım	Veri bulunmamaktadır								
Aralık	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	1.975	1263	26	96	21.577	7.666	2.244	970	4.073.345

Kaynak; BCA, 68/ 432/ 10, sene; 1957.

(*)Kasım ve Aralık Ayları verileri istatistiklerin tamamında ihmal edilmiştir. Sebebi mevcut veriler çerçevesinde anlaşılamamıştır.

Kaçakçılık istatistiklerinde 1955, 56 ve 57’de ise yukarı tabloda görülen mal miktarlarının fiziki miktarı ve toplam tutarı ile gibi gerçekleşmiştir. Bu yıllarda kaçakçılıkla mücadelede ölü olarak ele geçirilenlerin sayısı da belirtilmeye başlamış ve dönemde bunların sayısı sırası ile 37, 56 ve 96 olarak gerçekleşir. Bu durum kaçakçılığın artan ölüm miktarlarına rağmen istikrarlı ve ısrarcı bir şekilde sürdürülmesinin görülmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu dönemde kaçakçılık faaliyetlerinde ticari geleneğe uygun olarak Türkiye’den Suriye’ye gerçekleşen hayvan kaçakçılığı öncelikli konumda yer almıştır. Yine geleneksel bir kaçakçılık emtiası olan tahılda ise herhangi bir bulguya yer verilmemiştir. Bu durum Suriye tarafının Türkiye tahılına olan ihtiyacının artık kalmadığının da göstergesidir. Kaçakçılığa konu olan emtianın yıl içinde aylara göre dağılımında bir

düzenli seyir görülememektedir. Mesela hayvan kaçakçılığının kış gelmeden önce güz aylarında yoğunlaşması beklenebilirken böylesi bir ilişki görülememiştir. Genel olarak kaçak ticarete konu olan emtianın durumu Cumhuriyetin ilk yıllarına göre yine farklılık göstermemiş ve aynı şekilde devam etmiştir⁶⁷.

Demokrat Parti iktidarı döneminde de kaçakçılığa konu olan malların durumunda, cumhuriyetin ilk yıllarına göre ciddi bir değişim gerçekleşmemiştir. Çok partili siyasal sisteme geçilen bu dönemde liberal iktisadi söylemlerin hâkimiyetine rağmen, kaçakçılıkla mücadele de yine kolluk faaliyetleri ve adli işlemlerin ağırlığını devam etmiştir.

Kaçakçılıkla mücadelede Demokrat Parti dönemindeki başarısızlıklar 1960'lı yıllarda ara rejim sonrasındaki CHP iktidarında da varlığını sürdürecektir. Çünkü aşağıda belirtilen kaçakçılık tetkik raporunda da görüleceği üzere sorunun çözümünde hâlâ somut adımlar atılmadığı gibi, adeta Şükrü Kaya raporu tekrar etmiştir. Bu raporda öne çıkan hususlar;⁶⁸.

- Suriye- Türkiye sınırında keşif bedeli 183.160.000 Lira olan 6 metre eninde ve 877 km uzunluğundaki devriye yolunun bir an önce tamamlanması.
- Hudut birliklerinin yeterli personele kavuşturulması
- Muhbir ikramiyelerinin yeniden yapılandırılması
- Hudut köylerinin beş kilometre geriye nakli
- Seyyar kaçakçılık ihtisas mahkemelerinin kurulması
- İşsizlikle mücadele için sınır bölgelerindeki insanların petrol boru hattı baraj inşaatlarında öncelikle istihdamları
- Güneydoğu Anadolu'da toprak reformunun uygulamaya girmesi
- Çalışma Bakanlığının Güneydoğu Anadolu'da daha etkin olarak teşkilatlanması
- Yurt dışı işçi gönderimlerinde sınır bölgelerindeki insanlara öncelik tanınması.

İktisadi Kurul 'un öncelikle uygulanmasını talep ettiği pratik öneriler, sınır güvenliğini sağlamaya yönelik önleyici tedbirler, sınır hattındaki yerleşim yer alanlarının iç kesimlere kaydırılması, kolluk hizmetlerinin ücret politikaları da dikkate alınarak iyileştirilmesi ve işsizlikle mücadeledir. Kaçakçılıkla mücadelede,

⁶⁷ BCA, 68/ 432/ 10, sene; 1957.

⁶⁸ C.H.P iktidarı tarafından kaçakçılıkla mücadelede sorunun iktisadi merkezde ele alınması amacıyla İktisat Kurul oluşturulmuştur. İktisadi Kurul Komitesi İçişleri Bakanlığı talebiyle oluşturulmuş olup, 9-19.4.1965'de faaliyet göstermiştir. Kurul, İktisadi Kurul Genel Sekreteri, Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi ekreteri, Dışişleri Genel sekreteri, Hazine Genel Sekreteri, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Reisi ve Merkez Bankası Umum Müdüründen oluşmuştur. İktisadi Kurul çalışmaları aynı yıl içinde hazırlanarak Başbakanlık ve ilgili Bakanlıklara takdim edilmiştir. Oldukça ayrıntılı hazırlanan raporda her ne kadar kuruldan beklenen kaçakçılığın iktisadi temelde değerlendirilmesi olsa da, sorunun tahlilinde asayiş tedbirleri öncelikli olarak öne çıkmıştır BCA, 39/235/14, sene; 1965.

Ş. Kaya raporundaki başlıca unsurların 1965 senesi itibarı ile tekrar etmekte olduğu ve kaçakçılıkla mücadelede hâlâ ciddi bir ilerlemenin yapılmadığı görülmektedir.

Sonuç

Güneydoğu Anadolu vilayetleri geleneksel olarak Halep eksenli bir iktisadi ilişki sistemi dâhilindeydi. Milli sınırların oluşum süreci öncesinde Halep merkezli iktisadi faaliyetlerde kaçakçılık kavramı, Akdeniz sahilleri üzerinden Avrupa'ya gerçekleşen tahıl ve baklagiller kaçağı ile tanımlanmaktaydı. Gerçekleşmiş olan bu yasa dışı ticaret, Rum gemicilerin getirdikleri silahlar karşılığında ve mal takasına dayalı olarak sürdürülmüştür. Kaçakçılıkla mücadele Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak sürdürülmüş olup bundan dolayı etkin sonuçlar alınamamıştır. Kaçakçılık faaliyetlerine karışan gemiler ve personelleri standart hale geldiklerinden bunların kimlikleri belirlenebilmekteyse de Yunan hükümeti başta olmak üzere diplomatik muhataplarınca gerekli müdahaleler yapılmamaktaydı. Halep'te kaçakçı takiplerinde diplomatik sorunlarla da karşılaşmıştır. Takibata uğrayan kaçakçıların Beyrut ile Halep'te konsolosluklara sığınmaları ve bunlarca muhafaza altına alınmaları da temel bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı hâkimiyetinin son dönemlerinde bölgedeki tahıl kaçakçılığının yüksek seviyelerde olması Halep çevresindeki yüksek üretim kapasitesinden ziyade, zahire fiyatlarına uygulanan narh ve bunun sonucunda ülkedeki fiyatların düşüklüğüne dayanmaktaydı.

Son dönem kaçakçılık faaliyetlerinde Osmanlı tütün ekimi ve ticareti imtiyazını elinde bulunduran Reji idaresine yönelik hak ihlalleri de öne çıkmaktaydı. Bu ihlaller ruhsat dışı ekim- satış uygulamaları ve yine ruhsatsız dış satımları kapsamıştır. Belirtilen ihlallerinin tamamı “kaçakçılık” olarak isimlendirilmiştir. Reji idaresine verilen imtiyazın bir sonucu olarak idarenin kendine münhasır kolluk birimine sahip olması, sosyal yapı tarafından kabullenilememiş ve sık sık toplumsal gerilimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Milli sınırların oluşumu aşamasında Güneydoğu Anadolu'nun iktisadi, idari, hukuki ve sosyal çerçevede farklı olgularla karşılaşması, yeni sorunların doğmasına da kaynaklık etmiştir. Bunlardan başlıcaları; kaçakçılık, toprak mülkiyetinin tamamen veya kısmen oluşan sınırdan dolayı ayrımsallaşması, aşiretlerin Kuzey Suriye- Doğu ve Güneydoğu Anadolu arasındaki yaylak-kışlak hareketlerinin ortadan kalkması gibi sorunlardır. Bunlardan kaçakçılık sorunu bölge ekonomisi ve bunun ötesinde ülke ekonomisi ve maliyesini etkileyen sonuçlar doğurmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile II. Meşrutiyetten itibaren başlayan milli ekonomi doktrini daha da işlevsel hâlâ gelmiş ve kurumsal anlamda düzenlemeleri gerekli hale getirmiştir. Ancak milli ekonominin kurumsallaşmasında önem arz edecek olan unsurlardan gümrük resimlerinin arttırılması Lozan Muahedesi gereğince beş sene boyunca uygulanamamıştır. Bu durum ancak 1928 senesi sonunda gümrük resimlerinin arttırılması sonucunu doğurmuştur. Milli sınırın oluşumu ile başlayan kaçakçılık ekonomisi, 1929 senesi başından itibaren mahiyeti ve sonuçları bakımından giderek artan bir sorun haline gelmiştir. Çünkü gümrük resimlerinin arttırılması dönemin koşullarında temel tüketim malları olan şeker, gazyacı ve inhisara(tekele) tabi mamullerin ile ülke genelinde yeterince üretilmeyen tekstil ürünlerinde ciddi artışlara sebep olmuştur.

Bölgenin geleneksel ticaret merkezi olan Halep'e alternatif bir merkezin henüz Güneydoğuda oluşmaması ve Suriye'deki Fransız manda yönetiminin bu ülkeyi adeta açık bir pazar haline getirmesi gibi faktörler, iki ülke arasındaki fiyat farklılaşmasını Türkiye aleyhine daha da derinleştirmiştir. Milli sınırların oluşumu sürecinde etkin bir sınır güvenliğinin kurulamaması, ülke içinde ulaşım alt yapısının yetersizliği ve işletimi sorunları da kaçakçılık sorunun sürekli olarak arttırmıştır

Kaçakçılık ekonomisi, yasa dışı da olsa bir ticaret şekli olup, bu yapının sürdürülmesinden mal akımının karşılıklı olması ve taraflarda arasında güveninin tesis edilmiş olması gerekmektedir. Bu ekonomik faaliyette Suriye'nin geleneksel olarak Anadolu tahılı ve hayvancılığına bağımlılığı ve ödemelerin mal takası veya doğrudan altın ve gümüş ile de yapılması karşılıklı olarak kaçak ticaretinin sürdürülebilir olmasını sağlamıştır. Gerçekleşen bu ticaret türünde, Suriye tarafında olanların genelde Birinci Dünya savaşında Anadolu'dan Suriye'ye siyasi saikle gönderilmiş Ermeni ve kısmen de Süryanilerdir. Bunların geldikleri yerlerin ihtiyaçlarını bilmeleri ve Türkiye'de kadimden gelen ticari partner veya yardımcıların olması da kaçakçılık ekonomisini tarafları bakımından önemli avantajlar sağlamıştır.

Kaçakçılığın 1929 yılından itibaren geniş bir kapsama ulaşmasıyla Suriye tarafında sınıra paralel olarak bu sektörle ilintili olarak ciddi bir ekonomik hareketlilik meydana gelmiştir. Bu gelişmeler karşısında Türkiye sınırındaki küçük köy ve hatta mezarlar bile kısa zamanda hızla büyüyerek daha kalabalık yerleşim yerlerine dönüşmüştür. Türkiye tarafında ise sınırın coğrafi koşulların sağladığı avantajlar ve Halep'e yakınlığı gibi sebeplerle Kilis ve Gaziantep kaçakçılık ekonomisinin merkezi haline gelmişlerdir. Ancak bu yasa dışı ekonominin gelişmesi Suriye'de olduğu gibi Kilis'de bir nüfus artışına sebep olmamış, hatta nüfus varlığının azalmasına sebep olmuştur. Bu konu belki de Gaziantep'in ekonomik gelişimini de irdelenecek ayrı bir çalışma konusunu teşkil etmektedir.

Kaçakçılık ekonomisinin 1929'dan sonra hızlı gelişimi sonucunda hükümet bu konu ile mücadele için bir devlet politikasının oluşumunu zorunlu görmüştür. Bu amaçla 1930 senesinde Türkiye genelinde vilayetlerde derdest edilen kaçak malların ve genel kaçakçı profilinin belirlenmesi amacıyla istatistiklerin hazırlanması istenmiştir. Ancak derdeste konu olan malların oldukça sınırlı olduğunun görülmesi bu sorunla mücadelede başarısız kalındığının göstermiştir. Mücadelede etkinliğin artırılması için 1931 senesi dördüncü ayında kaçakçılık faaliyetlerinin yoğunlaştığı Cebelbereket(Osmaniye) ve Gaziantep vilayetlerinde konu hakkında rapor tanzim etmeleri talep edilmiştir. İki ayda hazırlanan bu raporlar konunun tüm yönleriyle irdelenmeden ziyade Vilayet ile Gümrük Muhafaza Teşkilatı arasında yetki paylaşımı sorununu yansıtmaktan ibarettir.

Kaçakçılık ekonomisini vilayet raporlarında da görüleceği üzere idari ve adli bir sorun olarak görülmesi üzerine yine 1931 senesi Kasım ayında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın bölgeye teftiş gezisi gerçekleşmiştir. Teftiş gezisi hükümet tarafından çok önemsenmiş ve bu süreçte Başvekil İsmet İnönü gelişmeleri yakından takip ederek Kaya'nın değerlendirmeleri henüz rapor hazırlanmadan zaman zaman talep edebilmiştir. Kaya'nın gezi sonrasında hazırladığı rapor daha önceki çalışmalardan farklı olarak oldukça detaylıdır. Bu raporda daha önceki raporlarda olduğu gibi idari ve adli sorunlar irdelenmişse de daha geniş bir bakışa sahip olmuştur.

Raporun en önemli bölümleri mevcut sorunun iktisadi temelde tahlil edilip çözüm önerilerinde iktisadi çerçevede ele alınmasıdır. Kaya'ya göre kaçakçılığın en önemli sebebi iki ülke arasındaki gümrük politikaları uygulamalarından kaynaklanan karşılıklı fiyat farklılaşmasının Türkiye aleyhine tezahür etmesidir. Bölgede etkin bir sanayinin yokluğu ve yoksulluk diğer önemli unsurlardandır. Bu bağlamda çözüm önerilerinde, en azından bölge özelinde iki ülke arasındaki fiyat farklılaşmasının giderilmesi ve bu amaçla yine bölgeye münhasıran gümrük resimlerinin yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir. Sınıra paralel olarak, dar bölgelerle sınırlandırılmış serbest ticaret modeline benzer bir yapılanma önerisi de bulunmaktadır. İktisadi önerilere genel olarak mali tedbirler ekseninde şekillenmişse de, üretime yönelik önerileri de bulunmaktadır. Bunda öne çıkan unsur tekstil sanayisinin Güneydoğu'ya münhasır özel bir teşvik politikasına bağlanmasıdır.

Kaya'nın kaçakçılık raporu oldukça geniş bir çerçevede ele alınmışsa da hükümet uygulamalarına yansımaları idari ve adli önerilerinin kısmen tatbiki ile sınırlı kalmıştır. İktisadi değerlendirme ve bu bağlamda çözüm önerileri ise karşılığını bulamamıştır.

Tek parti dönemi sonrasındaki demokratik süreçte de kaçakçılık ekonomisi yine iktisadi temelden ziyade bir asayiş ve adli sorun olarak algılanmaya devam etmiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminde kaçakçılığa konu olan malların yine aynı mal bileşimde devam ettiği görülmektedir. Bu durum aradan geçen zamana ve tüm sanayileşme çabalarına rağmen gerçekleşen iktisadi gelişmenin en azından mal varlığı bakımından bölgeye pek de yansımadağının göstergesidir. Ancak kaçakçılıkla mücadelede adli düzeyde sınırlı kalsa da mücadele kararlılığı devam ettirilebilmiştir. Bu dönemde kaçak ekonomisine konu olan mal dolaşımı miktarı istikrarını sürdürmüş olsa da ele geçirilen kaçakçı sayıları yıllar itibarı ile sürekli olarak artmıştır.

Çok partili parlamenter sisteme askeri müdahale yapıldıktan sonra, Demokrat Partinin devamı olan Adalet Partisi iktidara gelmesinden birkaç ay öncesinde de CHP iktidarınca konu yine iktisadi merkezde tartışılmıştır. Bu amaçla Bakanlık temsilcilerinden müteşekkil bir "İktisadi Kurul" oluşturulmuştur. Ancak kurul çalışmaları sonucunda ortaya çıkan rapordaki çözüm önerilerinde yine, konuyu idari ve adli bir sorun olarak görme eğilimi devam etmiştir. Sorunun iktisadi boyutunda işsizlik sorunu öne çıkarılmış ve bu çerçevede istihdama yönelik önerilere yer verilmiştir. İstihdama yönelik öneriler sınır bölgeleri üzeri ekseninde iş imkânlarının oluşturulmasının ötesinde, ülke dâhilindeki genel istihdam imkânlarından yararlanılması şeklindedir. Bunlar petrol boru hattı inşasında öncelikli istihdam ve yurt dışı işçi göndermelerinde sınır halkına öncelik tanınması şeklindedir. İktisadi kurulun işsizlikle mücadeleye yönelik önerilerinden, sorunu bölgede çözmeye yönelik olarak bölgede geniş kapsamlı toprak reformunun yapılması öne çıkmaktadır.

Güneydoğuda kaçakçılık ekonomisi, tarihsel süreçteki iktisadi ilişkinin milli sınırların oluşumu sürecinde devam ettirilmesi eğiliminin sonucunda oluşmuştur. Ancak sorunun çözümüne yönelik yapılan girişimler ve politik arayışlarda iktisadi tedbirler dikkate alınamamıştır. Tek partili, çok partili ve askeri darbe dönemi sonucunda da sorun yine benzer şekilde değerlendirilmiştir.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

- Atan, Turhan, **Türk Gümrük Tarihi**, TTK, Ankara, 1990.
- Gülsoy, Ufuk, **Hicaz Demiryolu**, Eren Yayınları, İstanbul, 1994.
- Heyd, W., **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, Çev; Enver Ziya Karal, TTK, Ankara, 2000.
- İnan, Affet, **İzmir İktisat Kongresi**, TTK, Ankara, 1989.
- Kazgan, Gülten, **Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul ,2009.
- Keyder, Çağlar, **Dünya Ekonomisinde Türkiye(1923-1929)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1993.
- S.Tezel, Yahya, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.baskı, İstanbul, 2002
- Öğüt, Tahir, "18-19.yüzyılda Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2008.
- Pamuk, Şevket, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme(1820- 1913)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ikinci Baskı, Ankara, 1983.

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA, **180/ 243/ 1**, sene; 1930.
- BCA, **262/ 764/ 15**, sene; 1923.
- BCA, **262/ 764/ 15**, sene;1923.
- BCA, **155/90/10**, sene;1932.
- BCA, **12/73/ 25**, sene;1931.
- BCA, **116/ 808/18**,sene;1931.
- BCA, **180/ 243/ 3**, sene, 1930.
- BCA, **180/ 243/ 21**, tarih; 1931.
- BCA, **180/143/ 14**, sene; 1931.
- BCA, **180/200/5**, sene; 1931.
- BCA, **116/808/18**, sene; 1931.
- BCA, **12/73/25**, sene, 1931.
- BCA, **180/244/6**, sene;1931.

BCA, **180/ 244/ 7**, sene; 22/ 12/ 1931.

BCA, **180/244/ 10**, sene; 1932.

BCA, **68/ 432/ 10**, sene; 1957.

BCA, **39/235/14**, sene; 1965.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, **HR.HMŞ.İŞO 79/16**, h.1330/m.1911

BOA, **DH.MKT.1289/96631**, h.1316/m.1899

BOA, **DH. İ.UM. 98-2/ 1-51**, h.1334/ m.1915

BOA, **DH.ŞFR. 46/ 79**, h.1332/ m.1914

BOA, **DH.MUI 2-5/ 14**, h.1328/ m.1911

BOA, **DH.MKT. 2894/ 33**, h.1327/ m.1910

BOA, **Y.PRK.AZJ.46/ 3**, h.1320/ m.1903

BOA, **128/ 18**, h.1328/ m.1911

BOA, **BEO 434/ 32514**, h.1312/ m.1895

BOA, **BEO, 238/ 17797**, h.1310/ m.1893

BOA, **DH.MKT. 2324/ 94**, h. 1317/m.1900

BOA, **DH.İ.UM.98-1/ 1-28**, h.1334/m.1916

BOA, **HR.HMŞ.İŞO. 79/16**, h.1330/ m.1912